

ONALTINCI YÜZYIL DÜŞÜNÜRLERİNDE BASKIYA KARŞI DİRENME

Doçent Dr. Ayferi GÖZE

Giriş :

Onaltıncı yüzyıl düşüncesini etkileyen önemli olay Reform hareketidir. Reform hareketinin ve onu izleyen devrenin fert hak ve özgürlükleri ve fert - iktidar ilişkisi yönünden önemi büyüktür. Reformatörler Roma kilisesinin baskısına karşı savaşabilmek için ferdi ve özellikle ferdin düşünce, inanç ve vicdan özgürlüğünü — geçici bir süre için dahi olsa — önplâna almışlar ve ferdi kurulu din düzenini yıkmak için savaşıma çağırmışlardır. Hiç şüphesiz reformatörlerin başlıca amacı hıristiyanların vicdan ve düşüncelerini papaların dogmatik boyunduruğundan kurtarmak olmuştur, fakat düşünce ve inanç özgürlüğü görüşü bir defa yerleştikten sonra da bu özgürlüklerin gerçek bir anlam taşıyabilmesi için gerekli olan söz, yazı, öğretim, toplanma ve dernek kurma özgürlüklerinin tanınmasına artık yol açılmıştır. Tanrının sözlerini yorumlama yeteneğine her ferdin sahip olduğunu kabul edildikten sonra özgür düşünce, muhakeme ve tenkit zihniyetinin siyasî ve hukukî alanlarda da uygulanmasının önüne geçmeğe imkân olmamıştır. Gerçekten de manevî alanda özgürlüğüne kavuşan fert bundan böyle siyasî özgürlük savaşına başlamıştır. Bu bakımdan reform hareketini demokrasi ve özgürlük yolunda atılan önemli bir adım olarak kabul etmek gerekir. Fakat buna karşı hemen reformatörlerden Martin Luther'in İmparatorların danışmanı olduğu, Jean Calvin'in ise otoriter ve totaliter görüşleri ile ün yaptığı, üstelik her ikisinin de ister baskıcı olsun ister olmasın bütün yöneticilere mutlak itaatı emrettikleri hatıra gelir. Ne var ki, reform hareketi Luther ve Calvin ile sona er-

memiştir ve onlardan sonra dinî alanı aşarak siyasî - hukukî alanlara da yayılmıştır. Esasen reformatörlerin bu türlü davranışlarının nedeni, onların dinî reformun ancak güçlü yöneticilerin desteği ile gerçekleşebileceğine inanmış olmalarıdır. Reformatörlerden sonra protestan düşünürler baskıcı yönetime karşı direnme görüşünü hâzretle savunmuşlardır. Bunun nedeni de «yeni ve gerçek dine» yani protestanlığa düşman olan «Tanrı dini» nin gelişmesini ve yayılmasını engelleyen yöneticilerin iş başına gelmiş olmaları ve özellikle Fransa'daki Saint - Barthélemy katliamıdır. Gerçekten bu olayda bir gece içinde Fransa'da katolik kralın emri ile ellibin protestan öldürülmüştür. Bu olaydan sonra protestanlar pasif itaatı bırakarak aktif direnmeye geçmişler ve protestan düşünürler de zorba yönetime karşı direnme hakkını savunarak bu hakkın hukukî dayanaklarını ortaya koymağa çalışmışlardır (1). Buna paralel olarak protestanlığın yayılmasından endişe duyan katolik düşünürler de «ligue» hareketi içinde birleşerek, protestanlar hakkında yeterli tedbir almayan yöneticilere karşı direnme hakkını ileri sürmüşlerdir. Bu şekilde onaltıncı yüzyılda gerek «monarkomak» adı verilen protestan düşünürler gerek katolik yazarlar, baskıcı yönetime ve zorbaya karşı direnme hakkını savunmuşlardır.

Gerek katolik gerek protestan düşünürlerin baskıya, zorba yönetime karşı direnme hakkının varlığını savunurken dayandıkları hukukî temel siyasî sözleşme görüşü olmuştur. Buna göre emretme gücünün, iktidarın kökü, kaynağı Tanrıdadır, ancak yeryüzünde bu emretme gücünün sahibi fertlerdir ve fertler bu gücü kullanma yetkisini siyasî sözleşme ile bir yöneticiye vermişlerdir. Yönetici fertlerin mutluluğunu, iyiliğini gerçekleştirmek, aklın emirlerine, adalete, hakkaniyete, tabii ve ilâhî hukuka uygun emirler vermek zorundadır. Yönetici elinde bulundurduğu gücü fertlerden aldığı, iktidara fertlerin aracılığı ile geldiği için gerektiğinde yine fertler tarafından o mevkiden uzaklaştırılabilir, yani daha açık bir deyimle fertlerin

(1) Daha sonra, protestan düşünürler, yeni dine ve reforma taraftar bir kralın — Navarre kralının — Fransa tahtına varis olması üzerine, seçim ve siyasî sözleşme esaslarına dayanan monarşi görüşü ve fertlerin direnmesi konusu üzerinde ısrar etmemeyi tercih etmişlerdir. Bk. VAUTIER (C.), Les théories relatives à la souveraineté et à la résistance chez l'auteur de Vindiciae contra tyrannos, thèse, Lausanne 1947, s. 158, karşı. BLOCAILLE, (E), Etude sur François Hotman, thèse, Dijon 1902, s. 233.

gerektiğinde yöneticiye karşı direnme hakları vardır. Fertlerin yöneticiye karşı direnmesi, «teb'anın» «efendisine» karşı ayaklanması şeklinde değerlendirilmemiş, direnme, fertlerin görevini iyi başarmayan bir temsilcinin yerine yenisini seçme imkânı şeklinde ele alınmıştır. Direnme, siyasî sözleşmeden doğan normal sonuçtur. Direnme hareketinin bazen halkın temsilcisi durumunda olan yüksek dereceli memurlar tarafından, bazen toplumdaki aydın kişiler ve bazen de doğrudan doğruya fertler tarafından yapılabileceği öngörülmüştür.

§ I. Reformatörler ve baskıya karşı direnme

1. Martin Luther ve baskıya karşı direnme :

Luther, reform hareketinin başlangıcında siyasî sorunlar karşısında ilgisiz kalmıştır (2). Ne var ki kısa bir süre sonra Papalığa karşı açtığı savaşta başarıya ulaşabilmek için, hükümdarların ve prenslerin maddî ve manevî dayanağını sağlamamanın zorunlu olduğunu anlamıştır. Luther'i Roma kilisesinden ayıran her adım, ona mücadelesinde başarı kazanabilmesi için hükümdarların oynayacakları önemli rolü göstermiş ve 1516 yıllarında siyasetle uğraşmayı küçümseyen Luther, 1520 de bu görüşünü değiştirmek zorunluğunu anlamıştır. Luther siyasî gücü kendisini başarıya götürecektir silâh olarak görmüş ve bu nedenle Roma kilisesinin başından kaldırdığı otorite tâcını siyasî gücü kullananların başına oturtmuştur. «Ben papanın elinden kılıcını alıyorum yoksa hükümdarın elinden değil» diyen Luther'e göre fertlerin, yöneticinin iktidarı elde edilmiş şeklinin meşruiyetini tartışmağa hakları olmadığı gibi, emretme gücünü iyi kullanıp kullanmadığını araştırmaya da hakları yoktur.

(2) Luther hakkında Bk. AUDIN Histoire de la vie, des ouvrages et des doctrines de Luther, Paris 1850; LUREAU (H.), Les doctrines démocratiques chez les écrivains protestants français de la seconde moitié du XVIe siècle, thèse, Bordeaux 1900, s. 22; DENIFLE (H.), Luther et Lutheranisme; Paris 1900 - 1916; MURRAY (R.H.), Erasmus and Luther, their attitude to toleration, London 1920, s. 144 vd. MESNARD (P.), L'essor de la philosophie au XVIe siècle, 2e edit, Paris 1952, s. 217 vd., 223, 224; JANET (P.), Histoire de la science politique dans ses rapports avec la morale, 5e édit. T. II, s. 7; SEE (H.), Les idées politiques, Paris 1957 - 1958, s. 63 vd.; DROZ (S.), L'Allemagne et la révolution française, Paris 1949, s. 9 vd.; CHEVALLIER (J. - J.), Cours d'histoire des idées politiques, Paris, 1953 - 1954, s. 158 vd.; LAGARDE (G.), Recherches sur l'esprit politique de la Réforme, thèse, Paris 1926, s. 92 vd., 95 vd.

Bununla birlikte Tanrının emirlerine aykırı emir veren bir yöneticeye de itaat etmek gerekir mi? Luther bu konuda fertlere bir imkân tanımakta ve Tanrının emirlerine aykırı emirlere itaat edilmemesi gerektiğini kabul etmektedir. Ancak bu itaat etmemek aktif bir direnmeğe kadar gidemez, Tanrının emirlerine aykırı olan emirlere boyun eğmeğe zorlanan fert sadece bu zora boyun eğmeyi reddeder, gerekirse bu yolda ölür ya da ülkeyi bırakıp gider.

Luther'in yöneticilere karşı direnmeyi yasaklayan görüşü, hükümdarların ve prenslerin protestanlığı kabul etmiş oldukları varsayımına dayanmaktadır. Buna karşılık papanın emrine giren bir yönetici, Luther'in gözünde yönetici olma niteliğini kaybetmiştir ve papanın emrinde bir «haydut» tan başka bir şey değildir ve ona karşı direnme haklıdır ve meşrudur. Papaya karşı direnmek ne ölçüde doğru haklı ise onun hizmetkârlarına karşı da direnme o ölçüde haklıdır.

2. Jean Calvin ve baskıya karşı direnme :

Fransız reformatörü Jean Calvin'in de, ferdin yönetici karşısındaki durumu konusunda ileri sürdüğü görüşleri, Luther'in savunduğu görüşlere benzer (3). Calvin'e göre emretme gücünün, iktidarın

(3) Calvin «Institution Chrétienne» eserini 1534 de yazmağa başlamış, ilk defa 1536'da Bâle'de lâtince ve 6 kısım olarak yayınlamıştır. «De Libertate Christiana» başlığını taşıyan VI ncı kısmı, siyasî ve dinî otoritelerle ilgilidir. Bu eser Corpus Reformatorum'un XXIX ncı cildinde yer almaktadır. Eser, Fransa'da 1541 de yayınlanmıştır. Eserin 1539 ve 1554 yılları arasında yapılan baskıları ise genişletilerek yapılmıştır. Eserin bu baskıları, corpus reformatorum'un XXIX ncı cildinde yer almaktadır. 1559 da son baskısı 4 kitap şeklindedir ve corpus reformatorum'un XXX ncı cildinde yer almıştır. 1559 baskısının 1560 daki Fransızca tercümesi, corpus reformatorum'un XXXI ve XXXII ncı ciltlerinde yer almaktadır. Eser, 1936 da 4 kitap olarak Jacques Pannier tarafından basılmıştır.

Calvin hakkında Bk. LUREAU, (H.), Les doctrines démocratiques chez les écrivains protestants français de la seconde moitié du XVIe siècle, thèse, Bordeaux 1900, s. 25 vd.; CHENEVIÈRE (M. Ed.), La pensée politique de Calvin, Paris 1937, s. 99, 125, 149, 150 vd. 160 vd., 293 vd., 308 vd. 316, 328, 331; MASSUBUAU (J.), L'Etat contre la nation, Paris 1922, s. 277; BENOIST (J.), Jean Calvin, La vie, l'homme, la pensée, Paris 1948; RAMIER (L.), Les origines politiques des guerres de religion, Paris 1913; Doctrine de M. J. Calvin sur l'obéissance et subjection due aux rois, bu eser XVII asır başlarında yazılmıştır, tam tarihi bilinmemektedir Bib. Nationale.

kökü, kaynağı Tanrıdadır, fertlerin iktidarın kuruluşu ve işleyişi konusunda hiç rolü yoktur (4) ve fertlerin yöneticilerin emirlerine uymaları gerekir (5). O kadar ki, Tanrı buyruklarına aykırı emirler karşısında da fertlerin aktif direnme gösterebileceklerini kabul etmez, sabırla baskıya, zulüm ve işkencelere boyun eğmelerini söyler (6).

Ancak Calvin fertlere tanımadığı direnme hakkını Tanrı tarafından gönderilecek bir «kahramana» tanımakta ve Tanrı yolundan uzaklaşan zorbaya karşı bu kahramanın harekete geçebileceğini kabul etmektedir (7). Yine fertlere tanımadığı direnme hakkını Majistralara tanımıştır. Buna göre eğer bir ülkenin kanunları yöneticinin haksız ve kötü davranışlarına karşı fertlerin hak ve özgürlüklerini korumak üzere majistraların varlığını kabul etmiştir, majistraların direnme hakları vardır (8).

§ II. Protestan yazarlar ve baskıya karşı direnme

St. Barthélemy katliamından sonra, Fransa'da protestanlar bu katliamın yapılmasına emir veren yöneticiye karşı fiilî direnme hareketlerine girişmişlerdir. Ancak bu fiilî durumu meşru kılacak siyasî - hukukî doktrine de ihtiyaç duyulmuştur. İşte bu ihtiyaca cevap vermek amacıyla, St. Barthélemy'den sonra bir çok protestan düşünürler, siyasî iktidarı kullananlara karşı direnilebileceğini zor-

(4) Bk. CALVIN, a.g.e., édit. 1536, chap. VI; Edit. 1560, Liv. IV, s. XX 8; CALVIN, Commentaire sur Samuel, Corp. Ref. T. LXVI, s. 633 vd.

(5) İktidarın asıl sahibinin Tanrı olduğundan, «Tyran in titulo» kavramı üzerinde durmağa lüzum yoktur. Bk. CALVIN, Praelectiones ad Jeremian, Corp. Ref. t. LXII, s. 198. Öte taraftan iktidarın kullanılışı bakımından da meşruiyetini aramak yersizdir. Bk. CALVIN, Inst. Chret, édit. 1560, Liv. IV, s. XX 27. İtaat meselesi, iktidarı kullananların tutumuna bağlı değildir, ister adil olsun ister olmasın ister iyi bir hükümdar ister zorba olsun her hükümdara aynı şekilde itaat gerekir. Bk. CALVIN, Ins Chret. Edit. 1560, Liv. IV, s. XX 27; CALVIN, Commentaire sur le premier épitre de St. Pierre, chap. 2, verset 14.

(6) Bk. CALVIN Commentaire sur Daniel, verset 19, Doctrine de Me J. Calvin sur l'obeissance.

(7) Bk. CALVIN, Ins. Chrét. édit. 1560, Liv IV, s. XX 32, XX 23.

(8) Bu majistralar toplu bir halde Tiers - Etat'ı meydana getirirler. Bk. CALVIN, Ins. Chrét. édit. 1560, Liv. IV, s. XX 32.

ba sıfatını alan, fertler üzerinde baskı yapan, keyfî bir yönetim kuran yöneticilerin öldürülebileceğini savunan ve bunu tarihî hukukî siyasî, ahlâkî yönlerden doğrulamaya çalışan eserler yayınlamışlardır. Protestan düşünürlerin, siyasî iktidarı kullananlara karşı takındıkları bu saldırgan tutum, onlara «monarkomak» adının takılmasına sebep olmuştur. St. Barthélémy'den sonra yayınlanan ve fertleri hükümdara karşı direnmeğe teşvik eden eserler sayılamıyacak kadar çoktur. Ancak bunlar arasında bir ayırım yapmak gerekmektedir. Gerçekten bu eserlerden bir çoğu, o günlerin his ve heyecanını dile getiren, katliam olayı karşısında duyulan dehşeti, kin ve nefreti, intikam hislerini açıklayan yazılardır. Bu yazıların gerçek hukukî değeri olduğu iddia edilemez, esasen bu eserler zamanla unutulmuştur da. Bu arada gerçek hukukî değeri olan eserler de yayınlanmıştır. Üzerinde durulması gereken yazılar da bunlardır. İktidarın kaynağı, sınırları, meşruiyeti ve iktidarı kullananlara karşı direnme gibi konuların incelendiği bu eserler devrin hukuk ve siyaset ilmine yeni malzemeler ve yeni fikirler getirmişlerdir. Bu konuda bir noktaya da değinmemiz gerekir, o da düşünürlerden çok, eserlerden söz etmek daha doğru olur. Bunun nedeni, bu devirde protestanlar tarafından yayınlanan bazı önemli eserlerin kimin tarafından yazıldığı kesinlikle bilinmemektedir. Her ne kadar eserler üzerinde, adlar varsa da, bunlar takma ad olup arkasında kimlerin gizlendiği konusunda doktrinde tam bir görüş birliği yoktur. Bu eserlerin kolektif eserler olduğu da iddia edilmiştir.

İktidarı kullananlara karşı direnmenin kabul edildiği ve hararetle savunulduğu bu devirde, direnme hakkının varlığını isbatlamak üzere tarihten deliller gösterilmiş, siyasi sözleşme görüşü üzerinde ısrarla durulmuştur. İktidarın kaynağı, kökü Tanrıda olmakla birlikte, emretme gücünün yer yüzündeki sahibinin halk olduğu, halkın majistralar vasıtasıyla temsil edildiği, yöneticinin gücünü siyasî sözleşmeden aldığı ve iktidarın sınırlı olduğu görüşlerinin sonucu olarak da direnme hakkının varlığı savunulmuştur.

1. Etienne de La Böetie ve baskıya karşı direnme :

XVI ıncı yüzyılın ortalarında (1548 - 1550) Calvin'in yöneticilere mutlak saygı gösterilmesi gerektiğini ileri sürdüğü, protestanların sadece dualarında zorbaların yola gelmesini Tanrıdan diledik-

İleri bir devirde, La Boétie'nin (9), bir bakıma «hükümdara karşı» diye çevirebileceğimiz «Contr'un» adlı eseri büyük bir etki yapmıştır (10). Bu eserin kimin tarafından ve ne zaman yazıldığı konusundaki tartışmaları (11) bir yana bırakarak diyebiliriz ki, «La servitude Volontaire ou le contr'un» adlı kitap, XVI yüzyılda, keyfi yönetime karşı direnme konusunda yeni bir anlayış getirmiştir.

Yazar bu eserde, iradî köleliğin nedenlerini aramış ve bunu halkın uyusukluğuna bağliyerek özgürlük aşkını aşlamak suretiyle onları kölelik gibi bir felâketten kurtarmak istemiştir. Eserde zalim, baskı yapan yönetici ve onun suç ortaklarının durumu ele alınmış, bunların doymak bilmez ihtirasları açıklanmış, keyfî bir yönetimin iktidarı kullananlar için doğuracağı tehlikelere temas edilmiş, tarihin onları lânetliyeceği, Tanrının da bunları affetmiyeceği belirtilmiştir.

İradî kölelik nedir? İradî kölelik, halkın bir kişinin zulmünü ses çıkarmadan kabul ettiği, inanılmaz, fakat o derecede sık rastla-

(9) Bk. LABOÉTIE (E.de), Discours de la servitude volontaire, édit. 1943, préface Gillard. LaBoétie hakkında Bk. ARMINGAUD, Montaigne pamphlétaire, énigme du Contr'un, Paris 1910; MESNARD, a.g.e, s. 389 vd.; MEALY (P.F. - M.), Origines des idées politiques liberales eu France. Publicistes de la Réforme sous François II et Charles IX, Paris 1903 s. 59 - 63, GAUDU (R.), Essai sur la légitimité des gouvernements dans ses rapports avec le gouvernement de fait, thèse, Paris 1913, s. 28 - 29; HINCKER (Fr.), La Boétie, Oeuvres politiques, Paris 1963, Introduction.

(10) Mealy bu eserin yazıldığı yıllarda protestanların iltifatını görmediğini, ancak 30 yıl sonra, onların bu eseri benimsediklerini kaydetmektedir. Bk. MEALY, a.g.e., s. 59.

II nci Henri devrinde, halkın esasen bozuk olan malî durumunu daha da ağırlaştıran yeni bir vergi konmuştur. Bunun üzerine Bordeaux şehri ayaklanmış, fakat bu isyan Montmorency tarafından çok kanlı şekilde bastırılmıştır. İşte eser, buna tepkidir. Bk. GIGON, La révolte des Gabelles, Paris 1910. Fakat, eser II. inci Henri devrinde bastırmamış, ancak 1571'da IX nci Charles devrinde yayınlanabilmiştir. Bk. MEALY, a.g.e., s. 63 Not 2. Eser yayınlanmadan önce elden ele dolaştırılarak okunmuş, ve hatta, 1574 de yayınlanan «Reveil Matin» adlı eser içine bir kısmı aynen alınmıştır. Bk. MEALY, a.g.e., s. 150 - 151.

(11) Armingaud, «Montaigne Pamphlétaire» adlı eserinde, «Servitude volontaire» eserinin, Montaigne tarafından, «La Boétie» adı altında. Henri III'e karşı kaleme alınan bir hicviye olduğunu savunmaktadır. İleri sürdüğü deliller kuvvetli olmakla birlikte, genel olarak doktrinde bu eserin La Boétie'ye ait olduğu kabul olunmaktadır.

nan bir durumdur. Halkın silah tehdidi ve kuvvet karşısında elinden alınan özgürlüğü için savaşımağa cesaret edememesi ya da heyecan ve galeyan anında koruyucu olarak ortaya atılan bir kahramanı kendine efendi seçmesi kolay anlaşılabilir bir haldir ve bu mazur da görülebilir. Fakat iradî kölelik, bu değildir. İradî kölelikde zorbanın kuvvet kullanmasına ya da meziyet sahibi olmasına lüzum yoktur, halk zorbayı olduğu gibi kabul etmiştir, halkın bu tutumu o derece akıl almaz bir alçaklıktır ki bunu ifade edecek terim bulmak zordur (12). Fakat binlerce kişiyi, tek zorbanın kölesi yapan, bu durumu açıklamak yetmez, aynı zamanda köle olan ve köle olmaktan sıkılmayan bu zavallılara özgürlüğe hakları olduğunu ve bu hakkın kaynağını tabiatta ve insanın içinde bulunduğunu hatırlatmak ve anlatmak gerekir (13). Gerçekten de özgürlük ve eşitlik kaynağını tabiatta bulur, çünkü tabiat insanları akıl ve idrak sahibi varlık olarak yaratmıştır. İşte, ferdin bu esas vasfı, onun diğer bütün vasıflarını ikinci plana düşürür. Fertler eşittirler, kişiler arasında mevcut dış ayrılıklar onların bu asıl ve öz niteliklerinde herhangi bir değişiklik yapmaz. Bundan şu sonuç çıkmaktadır: İnsanlar arasında, gözle görülen bazı eşitsizliklerin bulunması, kişilerin bir kısmının emretmek, diğerlerinin emredilmek için yaratıldıkları anlamını taşımaz (14). Akıl sahibi her fert bu niteliği sebebiyle eşittir ve özgürlüğe sahiptir (15). İnsanların nür doğdukları kabul edilince, iradî kölelik bütün anlamını kaybeder. İradî köleliğin var oluş nedenleri kompleks ve çeşitlidir; esas nedenlerinin neler olduğunu bulmak, bilmek gerekir. Bu sebeplerden biri, halkın köleliğe alışması, ikincisi ise, zorbaların köleliği halka benimsetmek, kabul ettirmek için gösterdikleri hünerdir (16).

Keyfi yönetimde, tek kimse ya da bir grup emretme gücünü kullanır, önemli olan bu yönetimde ferdin özgürlüğünün ortadan kaldırılmış olmasıdır. LaBoétie'ye göre, zorbalar iktidarı 3 yoldan ele geçirebilirler: bazıları halkın oyu ile iktidarı elde ederler, bazı-

(12) Bk. LABOETIE, a.g.e., s. 5.

(13) Bk. LABOETIE, a.g.e., s. 14.

(14) Bk. LABOETIE, a.g.e., s. 16 - 17.

(15) Bk. LABOETIE, a.g.e., s. 21.

(16) Bk. LABOETIE, a.g.e., s. 21 - 22. Zorbanın ekmeği zehirlidir, fakat alışkanlığın hazmettirmeyeceği zehir yoktur. Bk. LABOETIE, a.g.e., s. 23.

ları silâh kuvvetiyle, bazıları ise, veraset yolu ile iktidar mevkiine gelirler (17). Önemli olan her üç halde de, iktidarın kötüye kullanılmasıdır. Kökünü hangi olay ve esastan alırsa alsın, iktidar tek fert tarafından kullanıldığında, bu yönetim daima kötü sonuçlar verir, çünkü iktidarı zor kullanarak ele geçirenler, daima bu gücü kötüye kullanma eğilimindedirler, aynı şekilde veraset yolu ile başa geçenler de, halka baskı yapma geleneği ile beslenip, öyle yetiştirdiklerinden iktidarı ele geçirince, bunu halkın özgürlüklerini yok etmek için kullanmağa başlarlar; seçimle başa geçenler ise yerlerine varislerini bırakmak imkânlarını yaratmadan rahat edemezler (18). Zorba sadece halkı köleliğe alıştırmakla yetinmez aynı zamanda kendisine tapılmasını ister ve mevkiini sağlamlaştırmak için her türlü araç ve imkândan faydalanmaktan çekinmez (19).

Bu durumda ne yapmak gerekir? Zorbanın maskesini düşürmek ve halkta özgürlük aşkını uyandırmak aydınlara düşecektir. Aydın kimsenin yanında halkın da yapabileceği bir görev vardır, o da, keyfi yönetimi yürümez hale getirmektir. Bilindiği gibi, halk uyusukluğu ve miskinliği ile keyfi yönetimin kurulmasında önemli rol oynamıştır, zorbanın fiilî iktidarını kabul eden toplum, bu uyusukluğun uzaması sonucunda fiilî duruma kendince hukuki şekil vermiştir. Fakat halkın müstebidin fiilî iktidarını desteklemekten vazgeçtiği anda, bu iktidarın bütün haşmetiyle yıkıldığı görülür, bunu yapabilmek için halkın aktif ayaklanmağa teşebbüs etmesi gerekmez, sadece iktidarı kullananları desteklememesi yeter, halk kul olmamağa karar verdiği anda, özgürlüğüne kavuşmuş olacaktır (20). İşte yazarın gerçek amacı da burada kendini gösterir: amaç, toplumu uyarmaktır, halka, özgürlüğe hakkı olduğunu, özgürlüğün çok değerli olduğunu, zorbaları yıkmak için onları desteklememenin yeterli olduğu anlatılmalıdır. Fakat bu sözlerinin dinlenmediğini gören yazar, bunun sebebini de araştırmıştır. Acaba, kölelik, halkta bütün iyi duyguları öldürmüş müdür? Yoksa keyfî yönetimin fertler üzerinde bilinmez, anlaşılmasız cazibesi mi vardır? LaBoétie burada hemen bütün keyfi yönetimler için gerçek payı

(17) Bk. LABOETIE, a.g.e., s. 19.

(18) Bk. LABOETIE, a.g.e., s. 19 - 20.

(19) Bk. LABOETIE, a.g.e., s. 14.

(20) Bk. LABOETIE, a.g.e., s. 14.

olan bir noktaya dokunmaktadır, keyfi yönetimin devamını sağlayan şey sistemin yapısıdır (21). Baskı yönetimi her ne kadar uzun bir

(21) Keyfi yönetimin yapısı bir piramid şeklindedir. En üstte zorba yer alır, onun altında, zorbayı koruyan ve halkı esaret altında tutan 5 - 6 kişi bulunur. Bk. LABOETIE, a.g.e., s. 47 vd., Bunlar zorbanın sadık kader arkadaşlarıdır, onun yolsuzluklarına, sefahat alemlerine iştirak ederler, kendilerine geniş menfaatler sağlarlar. Bu 5-6 kişilik ufak grup, kendi altında daha geniş bir grupu besler, bu bencil, menfaatperest, riyakâr 500 - 600 kişilik grup, keyfi yönetimin yapısının ikinci basamağını meydana getirir. Bu tabaka da, menfaatlerini sağlamak için daha geniş bir gruba dayanır ki, bu grup, genel olarak Devlet mekanizması içinde faal rol oynayan yüksek dereceli memurlardır. Bu memurlar tabakası üst tabakanın esiri durumundadır, çünkü onların teşvikiyle yaptıkları kanunsuz işlemlerin mes'uliyeti altında efendilerine boyun eğmek zorundadırlar. Bu tabakanın altında menfaatleri bunlara bağlı diğer bir grup, onun altında da başka bir tabaka yer alır ve bu, böylece genişleyerek yayılır. Bk. LABOETIE, a.g.e., s. 48. İşte keyfi yönetim, zirvede bir müstebidin yer aldığı ve tabanının hemen bütün ülkeyi kapladığı bir piramid yapısı şeklinde işler.

Bu yüzden, halk, pasif direnme ile dahi yıkabileceği bir rejimi yıkmaktan kaçınır, çünkü bu sistemle gizli menfaat ilgisi vardır. Bu tutumları ile gerek genel menfaat, gerek özel menfaatler için doğacak gerçek kötü sonuçları göremeden, keyfi yönetimin efendileri tarafından önlerine atılan ufak bir, iki menfaat kırıntısı ile oyalanır ve avunurlar. Bu rejimin kendilerinin menfaatlerine uygun olduğu zannına kapılarak, efendilerini destekler ve onların mevkilerini sağlamlaştırırlar.

Görüldüğü gibi, keyfi yönetimler, sadece halkın ataletinin bir sonucu değildir, aynı zamanda insanların kötü eğilimlerinin bir sonucu olarak da devam etme imkânını bulur. Bütün mesele halka bu ufak menfaat hesaplarının yanlış olduğunu ve bu tutumlarının kötü sonuçlarını anlatmaktır.

Piramidin en üstündeki zorbaya bunu anlatmak çok zor hatta imkânsızdır, fakat bunlara, tarihten örnekler gösterilebilir, gerçekten, tarih, kahraman bir kişinin kılıcı ile hayatına son verilen zorbaların hikâyeleri ile doludur. Bu cesur ferdin bu hareketi takdire ve tavsiyeye şayandır. Bk. LABOTIE, a.g.e., s. 32 - 33.

Alt tabakalara gelince, bunlara, yüklendikleri rolün ağırlığı, zorluğu, atıldıkları tehlikenin büyüklüğü ve sağladıklarını sandıkları menfaatlerin aslında ne kadar boş olduğu gösterilerek, anlatılarak, yuvarlandıkları uçurumdan kurtarılmaları bir derece imkân dahilindedir. Bunların durumu hakkında geniş bilgi için Bk. LABOTIE, s. 48 vd. 52.

Müstebidin etrafındakiler, tamamen kişiliğini kaybetmiş, kendi kendilerini yitirmiş kimselerdir. Müstebit etrafındaki sürüyü, daha sonra verdiğinin bir kaç mislini alabilmek için besler, bunlar zenginliklerini kendi adlarına fakat müstebit hesabına toplarlar.

süre varlığını sürdürebilirse de, bu yönetimden zorbanın ve etrafındakilerin elde edebilecekleri tek şey halkın kini ve kendileri hakkında vereceği değer hükmüdür (22). Tarih bu «halk yamyamlarının» isimlerini unutmaz ve her devirde bunları halka hatırlatanlar çıkar, zorbaları Tanrının hüküm ve cezası bekler (23).

Görüldüğü gibi LaBoétie, halkın iktidara karşı direnmesini meşru kabul etmiştir, eserin bir çok kısımları açıkca isyana davet niteliğini taşır. Zorbalar öldürülmelidir; kaynağı ne olursa olsun, iktidarı tek başına elinde tutan kimse, bir zorbadır. Eserin «Contrun...» adı da, bu görüşü gayet iyi açıklamaktadır. Eserde dikkati çeken özellikten biri de, Tanrı ile iktidar arasında sıkı bir bağlantı kurulmaktan kaçınılmış ve sadece zorbalara Tanrının gazabına uğrayacakları belirtilmekle yetinilmiş olmasıdır.

2. François Hotman ve baskıya karşı direnme :

Hotman (24), St. Barthélemy katliamından sonra (25) yazdığı

(22) Bk. LABOETIE, a.g.e., s. 60.

(23) Bk. LABOETIE, a.g.e., s. 61.

(24) Bk. HOTMAN (Fr.), La Gaule Française, trad. S. Goulard, Cologne 1574; AUBIGNE (Th. - A.d.), Histoire Universelle, édit. 1616 - 1620, T. II, Liv. II, Règne de Charles IX; MEZERAY, Histoire de la France, 1646 - 1651, T. II, s. 1151; BAYLE (P.), Dictionnaire historique et critique, 4e édit., Amsterdam 1730, article Hotman; DARESTE (R.), Essai sur François Hotman, Paris 1850, s. 38 vd., 58 - 59; DARESTE (R.), Essai sur François Hotman, thèse, Paris 1890, s. 1 - 16; BARTELEMY (J.), DUEZ (P.), Trité élémentaire de droit constitutionnel, Paris 1926, s. 56; ESMEIN (A.), Eléments de droit constitutionnel français et comparé, 8 e édit. Paris 1927 - 1928, T. I, s. 313; DROZ (J.), Histoire des doctrines politiques en France, Paris 1948 s. 23 - 23; BLOCAILLE, a.g.e., s. 3 vd., 87 - 113 vd.; SUDRE (Ed.), Essai sur l'évolution de théories gouvernementales en France du XVe au XVIIIe siècle, thèse, Paris 1907, s. 112; MEALY, a.g.e. s. 168 vd.; MESSARD, a.g.e., s. 327 vd.; LANGLADE - DEMOYEN (C.), L'objection de conscience dans les institutions et dans les idées, thèse, Paris 1958; s. 166.

(25) Hotman, Calvin'in etrafında toplanmış protestan yazarlardan-
dır, Almandır. St. Barthélemy katliamının kanlı olayları içinde yaşamış ve
bir tesadüf eseri bu katliamdan kurtulabilmiş ve İsviçre'ye sığınmıştır.
Kanlı olayların dehşeti karşısında, bunların niçin meydana geldiklerini ve

Franco - Gallia (26) adlı eserinde Fransa kırallığının siyasî - hukukî kurul ve kurumlarının tarihî kaynaklarını incelemiş ve bunlardan yaşadığı devir için bazı sonuçlar çıkarmağa çalışmıştır (27).

Hotman'a göre, tarihî incelemeler, krallığın siyasî kurul ve kurumlarına geçmişte iki prensibin hâkim olduğunu gösterir: Bir defa,

gelecekte tekrarlanmalarını önlemek için ne gibi çareler düşünülebileceğini incelemiş ve kendi deyimi ile, «bu meselelerin ancak tarihin incelemesi sonucunda çözümlenebileceğine» karar vermiştir. İşte bu amaç ile Alman ve Fransız tarihçilerinin eserlerini karıştırmış, 1000 seneye yakın bir geçmişin incelenmesinden sonra, eski Devlet sistemine hâkim olan fazilet ve ahlâk güzelliğine hayran kalmıştır. Bk. HOTMAN, La Gaule Française, édit. 1574, préface s. 5 - 6. HOTMAN şu sonuca varmıştır: «Devlet sistemi içinde St Barthélemy olayı gibi felâketleri önleyebilmek için, geçmişe dönmek, düzen ve ahengi bozulan siyasî müesseseleri, geçmişten ders alarak aheng ve düzene kavuşturmak gerekir». Bk. HOTMAN, a.g.e., 1574 Préface s. 7.

(26) Franco - Gallia, 1573 de Cenevre'de, lâtince olarak yazılmış, 1573 de Magistralar Konseyi tarafından yayınlanmasına izin verilmiştir. 1574 de ikinci bir baskısı ve aynı sene Simon Goulard tarafından tercümesi yapılmıştır. 1576 da, üçüncü defa, lâtince baskısı, eklenen kısımlarla genişletilmiş olarak yapılmıştır (7, 9, 13, 19, 24, 25 inci chapitre'ler). Eser hakkında fazla bilgi için Bk. BLOCAILLE, a.g.e., s. 83 - 85; MESNARD, a.g.e., s. 333, Not. 8; DARESTE, a.g.e., 1850, s. 74 vd.

Hotman, reformun başından itibaren, bu hareketi desteklemiştir. Bu konuda birçok yazıları vardır. St. Ambroise teşebbüsünün başarı kazanamamasından sonra, «Epitre au tigre de la France» adlı ve XVI asrın belki en ağır ve sert hicviyesini kaleme almış «kudurmuş kaplan, zehirli yılan, felâket habercisi» diye adlandırdığı katolik kardinal De Lorraine ve kardeşi François de Guise'e duyduğu kını açıklamıştır. Hotman'ın bundan başka birçok hicviyeleri daha vardır. Fazla bilgi için Bk. MEALY, a.g.e., s. 173 - 175; MESNARD, a.g.e., s. 335.

(27) Hotman'ın Devlet doktrini ile ilgili görüşlerini, eserin içinden toplayıp bir bütün halinde çıkartmak oldukça zordur. Eser, tarihî olayları nakleden ve onlardan bir sonuç çıkarmayı okuyucuya bırakan bir tarih kitabı manzarası göstermektedir. Belirli bir sıra takip etmeden, olaylar oldukça karışık bir şekilde nakledilmiş ve genellikle «... bu da, atalarımızın faziletini gösterir» cümlesi ile birbirine bağlanmağa çalışılmıştır. Şüphesiz, yazarın ne kastedtiği tahmin edilebilmektedir, fakat fikirlerin bir sentezine varmak oldukça zordur, bunun için, nakledilen olaylar arasında serpiştirilmiş prensipleri ayıklamak gerekir. Hotman'ın siyasî - hukukî fikirlerini birbirine bağlayan yegâne bağ tarihtir.

krallık babadan oğula geçmemekte ve seçime dayanmaktadır. Taht, halk ya da temsilcileri tarafından gerek ehliyet gerek bilgi bakımından o mevkie layik görülen kimseye verilmiştir (28). İkinci olarak, kralların gücü kanunlarla, siyasî sözleşme hükümleriyle ve halk meclislerinin yetkileriyle sınırlanmıştır. İktidar geçmişte hiç bir zaman mutlak ve keyfî bir kudreti ifade eden baskıcı, zorba bir otorite niteliğini taşımamıştır (29). Hükümdarların hukukî durumu hayat boyunca görev başında kalan majistraların durumuna benzer yani ortak iyiliği gerçekleştirmek için seçilen ve bir görev, fonksiyon yapan kimselerin durumudur (30). Halk, iktidarı kullanan kimseye tâbi olduğu kadar, hükümdarlar da halka tâbidirler. Yine, Fransa'nın siyasî tarihinin incelenmesi, kralların üstünde halkı temsil eden meclislerin (Etats généraux'nun) yer aldığını göstermektedir. İktidar halkta ve halkı temsil eden bu meclislerde (31). Bunun sonucu olarak, kralları o mevkie getiren halkın ya da temsilcilerinin, o kimseyi iktidar mevkiinden uzaklaştırmaya ve iktidardaki hanedanı değiştirmeye yetkisi vardır (32).

(28) Bk. HOTMAN, a.g.e., 1574, s. 58; ABADAN (Y.), Devlet Felsefesi Seçilmiş okuma parçaları, Ank. 1959, s. 225.

(29) Bk. HOTMAN, a.g.e., 1574, s. 69. Hükümdarın sınırlı bir kudrete sahip olması iktidarın kuruluş şekline doğmaktadır. Hükümdarı o mevkie getiren halktır, halk şüphesiz iktidar mevkiine özgürlüklerine ve haklarına saygı gösterecek bir kimseyi getirecektir. Bk. HOTMAN, a.g.e., 1576, s. 54, chap V. «Solus populi suprema lex» kaidesi, iktidarı kullanacak kimseye yol gösteren ve emretme kudretini sınırlayan bir prensiptir. Ancak sadece manevî ve ahlakî yönden bu sınırlama niteliğinde olan bu tehditleri, hükümdarın arzu ettiği takdirde koparabileceği bu bağları özgürlüğün korunması için Hotman kâfi görmemiştir. Hükümdar zamanla kötü bir yola sapabilir veya etrafındaki kötü niyetli kimselerin tesirinde kalabilir. İşte bu gibi durumlarda meclislerin rolü önemlidir, Devlet işleri bu meclislerde halledilir ve bunlar senenin belirli devirlerinde toplanırlar. Bk. HOTMAN, a.g.e., 1576, chap. X, s. 114 - 115.

(30) Bk. HOTMAN, a.g.e., 1576, chap XV, s. 188.

(31) Halk, emretme kudretini kullananların milli menfaatlere aykırı hareket ettikleri zaman müdahale hakkını ve aslen sahip olduğu emretme gücünü daima kendinde saklamaktadır. Meclisler, amme işlerinin tanziminde, Devleti ilgilendiren meselelerde, kralın seçiminde ve mevkiinden uzaklaştırılmasında, kralı işlediği bir suçtan dolayı muhakeme etme ve karar verme konularında geniş yetkiye sahiptirler. Diğer taraftan Fransız halkı sadece kendi veya temsilcilerinin arzu ve rızası ile yapılan kanunlara riayet etmek zorundadır. Bk. HOTMAN, a.g.e., 1574, s. 122.

(32) Bk. HOTMAN, a.g.e., 1574, s. 96 - 97. Hotman, eserinin 1574 bas-

Keyfî yönetime karşı direnme konusuna gelince; iyi bir yöneticinin amacı toplumda güvenliği, ortak iyiliği ve özgürlüğü gerçekleştirmektir. Bu amaca aykırı davranan hükümdar zorba olur (33); bu durumda hükümdarın ortadan kaldırmağa çalıştığı özgürlüğü elde etmek için halk isyan edebilir, direnebilir. İsyan her ne kadar toplum için tehlikeliyse de meşru, caiz ve lüzumlu olduğu haller de vardır (34). Ancak, zorba karşısında halkın ilk önce meclislerinden yardım beklemesi gerekir. Böylece isyan hareketinin ilk safhası meclislerin toplanmasını sağlamaktır, ancak meclisleri toplamadandan da, keyfi yönetime karşı halkın ayaklanma yetkisi vardır (35). Kısaca, Hotman'ın eserinde izlediği amaç, kralların üstünde meclislerin olduğunu, iktidarın halka ait bulunduğunu, kralların belirli tarzda hareket etmedikleri zaman, halkın isyan ve direnme yetkisinin varlığını isbat etmektir. Bu görüş ile devrin siyasî olayları arasında bir ilgi kurmak mümkündür (36). Şüphesiz Hotman, bile-

kısında kralları seçen ve onları o mevkie getiren irade, halkın iradesi olduğuna göre kralların tahta çıkışlarında belirli ve kendiliğinden işleyen bir kaidenin mevcut olmadığını savunmuştur. Buna göre, veraset kanunu sonradan icad edilmiş ve kötü yorumlanmış bir kanundur. Bk. HOTMAN, a.g.e., 1574, s. 72 - 73. Ancak, Hotman eserinin 1576 baskısında, bu fikrini değiştirmiş, kralların riayet etmek zorunda oldukları kanunlar ve prensipler arasında, tahta çıkış şeklini gösteren, veraset meselesini düzenleyen kaideleri de koymuştur. Bu görüş değişikliğinin sebebi, protestan olan Henri de Navarre'in Fransa tahtına varis olmasıdır. Protestanları koruyacak bir kral namzedinin tahttaki haklarını korumak ihtiyacını duyan Hotman, taht için veraset kaidesinin kralın veya meclislerin iradesine tabi olmadığını savunmuştur. Bu görüş değişikliği, Hotman'ın bir davanın adamı olduğunu ve görüşlerini devrin siyasî olayların tesiri altında kalarak savunduğunu gösterir. Fazla bilgi için Bk. BLOCAILLE, a.g.e, s. 236; BURDEAU (G.), *Traité de Science politique*, c. III, s. 467.

(33) Bk. HOTMAN, a.g.e., 1576, chap. X, s. 124.

(34) Bk. HOTMAN, a.g.e., 1574, s. 174 - 175; édit 1576, chap XIX, s. 210.

(35) Bk. HOTMAN, a.g.e., 1876 chap. X, s. 112. Kralın, meclisleri senede bir defa toplamak, memleketin idaresi hakkında fesap vermek ve fikir danışmak zorunluğu vardır. Bk. HOTMAN, a.g.e. 1576, chap. XI, s. 136.

(36) Binlerce protestanın, kralın emri ile katledildiği bu devirde, tarihçi sıfatına bürünen Hotman fertlere, atalarının kendilerine bir kral seçerken amaçların zalim bir cellâdı iş başına geçirmek olmadığını, aksine hak ve özgürlüklerini koruyacak ve gerçekleştirecek birini seçmek olduğunu hatırlamaktadır.

Yine, uzun yıllardan beri halkın hain, müsrif, kötü bir hükümdarın

rek ya da bilmiyerek birçok tarihi hatalar yapmıştır (37), ve Franco Gallia eserinin bugün bir tarih kitabı olarak hiç bir değeri yoktur (38). Ancak, savunmak istediği görüşlerini, tarihî kaynaklara da dayandırmak istemiş, gerek iktidarın halka ait olduğu görüşüne, gerek isyan hakkına tarihi temeller bulmağa çalışmıştır. Kendisinden sonra gelenler bu fikirleri daha geniş ve daha derin bir inceleme konusu yapacaklardır (39).

3. «Reveil - Martin des Français» Eseri ve baskıya karşı direnme

St. Barthélemy katliamından sonra yayınlanan eserler arasında yer alan «Reveil Matin des français et de leurs voisins» adlı hicviyeyi, kimin yazdığı kesinlikle bilinmemektedir (66). Eser, St. Bart-

keyfi hareketlerine boyun eğdiği bir devirde bir hukukçu sıfatıyla Hotman, halkın daima iktidara sahip olduğunu, bunun bir sonucu olarak zorbaları devirmek, tahtı bir başka hanedana vermek hakkının mevcut olduğunu savunmaktadır. Bk. MEALY, a.g.e., s. 196 - 197.

(37) Meselâ, Fransa tarihinde başlangıçtan XVI yüzyıla kadar üstün iktidara sahip gerçek halk temsilcileri meclislerinin varlığı kabul edilmiştir. Bu görüş yanlıştır. Zaman, menşe, yetki farkları göz önünde tutulmadan,, Valois'ların genel meclisleri, ilk Kape hanedanlığının Baronlar parlamentom'un Karolenjlerin politico eclesiastique meclisleri, Marovenjlerin askeri meclisleri halk meclisi olarak kabul edilmiştir.

(38) Esasen Hotman'ın da, o kadar kısa bir zaman içinde gerçek bir tarih kitabı meydana getirmesine de imkân yoktur.

(39) HOTMAN, tarihi ekolün kurucuları arasında sayılmaktadır. Bk. SUDRE a.g.e., s. 112.

(40) Bk. Eusebe Philadelphie Cosmopolites, Le Réveil matin des français et de leurs voisins, en forme de dialogues, Edimbourg 1574; MESNARD, a.g.e., s. 348 vd. HAUSER (H.), Les sources de l'histoire de France au XVI e siècle 1494 - 1610, Tome III, les guerres de religions, Paris 1912, s. 249 - 250, No. 250; MEALY, a.g.e., s. 140 vd.

Eser, Eusebe Philadelphie Cosmopolites imzası ile yayınlanmıştır. Ancak, bu takma ad altında kimin ya da kimlerin saklandığı bilinmemektedir. Bir ihtimal olarak; Bèze, Hotman ve Donneau'dan bahsedilmiş Houser, bu takma ad altında veliahdın doktoru Nicolas Bernard'ın gizlendiğini, Bk. HAUSER, a.g.e., T. III, s. 250, MEALY ise, bu eserin kollektif bir çalışma mahsulü olduğunu ileri sürmüştür. Bk. MEALY, a.g.e., s. 140.

Eserin adı «Reveil Matin des français et de leur voisins» dir. Bundan da anlaşıldığı gibi, eser sadece fransızlara değil, fakat siyasî sınırların

hélemy'den sonra protestan çevrelerde hâkim olan hukukî ve siyasî görüşleri açıklamaktadır. Direnme ve zorbanın öldürülmesi konuları incelendiğinde, bu esere de bir yer ayırmak gerekir. Eserde, «iktidarın halka ait olduğu» görüşü, «halk temsilcileri», «siyasî sözleşme» ve «direnme» konuları incelenmiştir. İktidar halka aittir, halk siyasî sözleşme ile iktidarı kullanacak kimseleri belirler. Bu sözleşme, her iki tarafa da borç yüklemektedir (41). Taraflardan birinin, anlaşma hükümlerine aykırı hareket etmesi halinde, anlaşma bozulur (42). Halk aslen sahip olduğu iktidarı, zaman aşımı ile kaybetmez; daima hükümler kalır. Kral, iktidarı sözleşme hükümlerine uygun olarak elinde bulunduran ve sadece, iktidarı kullanma yetkisine sahip kimsedir. Halkı, meclisler temsil eder. İktidarı kullanan kimse baskıcı, zorba bir yönetim kurarsa, bu meclisler ona karşı harekete geçmekle görevlidir. Halkı savunacak bu meclislerin toplanmasına imkân verilmediği çok koyu baskı yöneti-

ötesine geçerek bütün protestanlara hitap etmektedir. Çünkü XVI yüzyılda, bütün ülkelerdeki protestanların davaları aynıdır, bunların birbirlerine yardım etmeleri, birbirlerini desteklemeleri lâzımdır. Eserin baş kısmında biri İngiltere kraliçesine, diğeri Polanya meclislerine, prens, senyor, baron ve halkına olmak üzere iki ithaf vardır. Bunun sebebi, Fransa'yı zorbanın elinden kurtarmak için, yabancı Devletlerin yardımını sağlamaktır. Gerçekten, XVI ıncı asırda «vatan» anlayışı, daha sonraki yüzyıllarda kazanacağı anlamı bulmamıştır. Bk. MEALY, a.g.e., s. 144 - 145; MESNARD, a.g.e., s. 348 - 349.

Eserin hukuki değeri hakkında doktrinde değişik fikirler ileri sürülmüştür. Hauser, «Reveil - Martin» nin Bêze'den alınan ve Hotman'ın tesiri hissedilen siyasî anlaşma ve direnme görüşüne yer verdiğini, ve Boétie'den alınan parçalarla baskı yönetiminin anlatıldığını söyler. Bk. HAUSER, a.g.e., s. 251; buna karşılık Mesnard, bu eserini tamamen yeni ve çok önemli unsurlar getirdiği ve ilk defa demokratik bir doktrini ortaya koyduğu kanaatindedir., Bk. MESNARD, a.g.e., s. 345; MEALY'de eserde, Laboeti'den alınan parçaları belirtmektedir. Bk. MEALY, a.g.e., s. 151 - 152; eserin değeri konusunda Karş. MESNARD a.g.e., s. 354 ve MEALY a.g.e. s. 140.

(41) Eserde, Kutsal Kitaptan, Roma ve Fransa tarihlerinden örneklerle geniş yer verilmiştir.

(42) Meselâ, hükümdarın Charles IX gibi hareket ederek, şahsî menfaatlerini, toplumun menfaatlerine tercih etmesi halinde, halk hükümdara karşı yüklenmiş olduğu itaat borcundan kurtulur, çünkü, hükümdarlar, halkın selâmet ve iyiliğini gerçekleştirmeleri için o mevkie getirilmemişlerdir. Devlet içinde son amaç halkın menfaatini gerçekleştirmektir ve hükümdarların varlık sebebi de budur.

minde (Majistraların, yüksek dereceli memurların bu meclislerin yerini alarak, zorbaya karşı direnebilecekleri kabul edilmemiş), halkın bu yönetime karşı doğrudan doğruya harekete geçerek, gerektiğinde silâha sarılarak direnebilecekleri ve meclislerin toplanmasını sağlayacakları savunulmuştur. Baskı yönetimi kurarak, siyasî sözleşmeyi bozan hükümdara karşı, halkın bu şekilde direnmesi meşru ve haklıdır. Eserde müstebidîn öldürülmesi de savunulmuş, böyle bir hareketin meşru, haklı ve gerek ilâhî gerek beşerî hukuka uygun olduğu kabul edilmiştir.

Görüldüğü gibi eserde direnme konusunda, meclislerin iş göremedikleri hallerde halk ile hükümdar arasındaki magistralardan kurulu mutavassıt otorite ortadan kalkmakta, hak ve imtiyazlarına müdrik toplumun adaletin ve sözleşme hükümlerine uygun yönetimin gerçekleşmesi için harekete geçebileceği kabul edilmektedir. Ancak ferdin tek başına zorbaya karşı giriştiği savaşta başarı sağlaması imkânsız olduğundan, dini teşkilâta sıkı surette bağlı siyasî bir teşkilâtın kurulması istenmektedir. Keyfi yönetime son verildikten sonra, yeniden bir baskı rejiminin kurulmasını önlemek gerekir. Bunun için en iyileri, idare başına getirecek seçim sistemine yer verilmesi istenmektedir. Soylular ve halk arasından seçilenlerde, sınıf farkı gözetilmeyecektir. Böylece «Reveil - Matin» eserinde, iktidarın halka ait olduğu esası yanında, halka dayanan bir yönetimin kurulması istenmektedir (43).

4. Theodore de Bèze ve baskıya karşı direnme :

Calvin ve Hotman'ın yakın dostu, Calvin'in ölümünden sonra Fransız reform hareketinin şefi olan Bèze'in (44) direnme konu-

(43) Bk. MESNARD, a.g.e., s. 354 vd.

(44) BEZE (Th.de), *Traité de l'autorité des Magistrats en la punition des hérétiques*, édit. 1560, Trad. Nicephose Colladon; BEZE (Th.de), *Du droit des Magistrats*, 1574; PICARD (A.), *Theodore de Bèze Ses idées sur le droit d'insurrection*, Paris 1906; MESNARD, a.g.e., s. 315 vd.; MEALY, a.g.e., s. 203; BURDEAU, a.g.e., c. III s. 62, 222 - 223, 466 - 467; DUGUIT (L.), *Traité de Droit Constitutionnel*, 3 e édit, Paris 1927 - 1930 c. III, s. 799; OKANDAN (R. G.), *Umumi Amme Hukuku Dersleri*, 2 ci baskı, İst. 1959, s. 622 - 623.

sundaki fikirleri devrin siyasî olayları ile yakından ilgilidir (45). Düşünürün, 1574 de yayınladığı «Traité du droit des Magistrats» eseri direnmenin meşru olduğunu göstermek için yazılmış bir eser niteliğindedir (46).

Eserde, iktidarın kaynağının Tanrıda ve sınırsız iktidarında sadece Tanrıya ait olduğu, fertler için kayıtsız ve şartsız bir itaat zorunluluğunun da ancak Tanrıya karşı söz konusu olabileceği savunulmuştur. Yeryüzünde iktidarı kullananlar, emirlerini Tanrı adına

(45) 1660 tarihli «Traité de l'autorité du magistrat» adlı eserde, iktidar sahibi her bakımdan kendine tâbi durumda olan vatandaşların yaşayabilmeleri için toplumda düzeni gerçekleştiren kimsedir. BEZE, a.g.e., 1560 s. 34. Otoriteyi kullananlar özel nitelikleri nedeni ile, Tanrı tarafından insanları idare etmek üzere tâyin edilmişlerdir. Bk. BEZE, a.g.e., 1560, s. 39 - 41. Tanrının vekili sıfatıyla emrederler. Ancak, bu kimselerin ilâhi ve tabii hukuk kaidelerine ve kurulu düzenin kanunlarına uymaları gerekir. Burada, isyan ve direnme söz konusu edilmemiştir. Bu fikirler, genellikle reformatörlerin görüşlerine uygundur.

1574 tarihli «Traité du droit des magistrats...» adlı eserinde, Beze'nin fikirlerinde önemli değişiklikler olmuştur. Bu eser, «Franco Gallia» adlı eserden hemen sonra ve yazarın ismi olmadan yayınlanmıştır. Eserin Th. de Beze'e ait olduğu 1900 yılında anlaşılmıştır. Bk. MEALY, a.g.e., s. 203 - 204. Béze, eserini ilk önce lâtince yazmış ve Cenevre'de yayınlamak istemiştir. Talebenin red edilmesi üzerine Béze, herkesin okuyup anlayabilmesi için eseri Fransızca olarak 1573 - 1574 yıllarında Lyon'da yayınlamıştır. Eserin sonradan bir çok baskıları yapılmış (1575, 1578, 1579) ve «Memoire de l'Etat de France sous Charles IX»'un ikinci cildinde yer almıştır. Bk. MEALY, a.g.e., s. 205 vd.

Eser incelendiğinde, Cenevre'de yayınlanmasına müsaade edilmemesinin sebebi anlaşılmaktadır. Gerçekten, Cenevre reform fikirlerinin doğduğu, geliştiği ve etrafa yayıldığı şehir olduğundan Fransa krallığının düşmanlığını çekiyordu. Bu sebepten krala karşı açıkca isyanı savunan bir kitabın Cenevre'de yayınlanmasının Fransa kralının intikam yıldırımlarını Cenevre üzerine çekeceği endişesiyle, Cenevre Conseil'i, istemiyerek de olsa, kitabın Cenevre'de yayınlanmasına izin vermemiştir. Bk. MEALY, a.g.e., s. 218.

(46) St. Barthéiemy'den sonra, Fransız protestanları liderinin susması ve hayatta kalan protestanların silâha sarılmalarını meşru göstermek için harekete geçmemesi imkânsızdı. Liderin ilk görevi, sağlam bir doktrine dayanarak zorbalara karşı eylemi düzenlemektir. Beze bu görevini anlayarak, eserini kaleme almıştır. Ancak, kaydetmek gerekir ki, eserin yazılmasına sebep olan kanlı olaylara, eserde yer verilmemiştir. Eser, belirli bir kamu hukuku teorisini ortaya koymakta, teorinin tarafsız bir savunmasını yapar görünmektedir.

verirler böyle olunca ancak Tanrı kanunlarına uygun emirler verdikleri zaman, fertlerden itaat istiyebilirler. Verilen emirlerin Tanrının buyruklarına aykırı ise, fertlerin, «insanlara itaat etmektense Tanrıya itaat etmek daha doğrudur» sözünü hatırlayarak bu emirlere uymamaları gerekir. Fakat, bu emirlere uymamak da yeterli sayılmaz, aynı zamanda Tanrı buyruklarının emrettiklerini yapmak gerekir (47).

Ancak, zorbanın baskısı karşısında silâh kullanarak direnmek caiz midir? Şüphesiz, gerçek bir protestanın İsa'dan örnek alması, onun gibi her türlü işkenceye boyun eğmesi söylenebilir. Fakat bu, iktidarını kötüye kullanan bir yöneticiye karşı direnme imkânı yok demek değildir. Çünkü aslında iktidarı kullananlar bu kudretlerini halkın aracılığı ile elde ederler, bu güç onlara dilediklerini yapmaları için değil, ortak iyiliği gerçekleştirmeleri için verilmiştir. Bu amaca uygun davranmayan bir iktidar, varlık sebebini yitirmiş, köksüz ve meşru olmayan bir iktidar görünüşündedir (48), böyle bir iktidara karşı direnilebilir. Bèze iki çeşit zorba olduğunu ileri sürmüştür. İktidarı kullanan bazı kimseler meşru ve haklı olamayan bir sebeple iktidarı ele geçirirler bunlar «tyrannos ad titulo» dur. Bunlara karşı her ferdin harekete geçmeğe bütün imkânlardan yararlanarak, — bunlar arasında müstebidin öldürülmesi de vardır — ülkeyi bu kimsenin elinden kurtarmağa hakkı vardır. Hatta bu hak değil görevdir. Ancak «tyrannos ad titulo» sonradan halkın isteği ile durumunu düzeltebilir, meşru bir yönetici niteliğini alabilir.

Zorbanın ikinci nevi olan «Tirannos in exercitio» ise, iktidara meşru ve haklı yollardan geçerek gelmiştir, yani halkın istek ve iradesine dayanan bir iktidara sahiptir, fakat bu gücü iyi kullanmamaktadır. Bèze bu durumda da direnilebileceğini savunmuştur. Görüldüğü gibi, Bèze, yöneticinin halk için ve halk vasıtasıyla var olduğunu kabul etmiştir. Yönetici halkın iradesiyle o mevkie gelebilir ancak iradesi aslında gayrı meşru olan bir iktidarı sonradan meşru kılabilir, fakat bu iradenin geri alınmasını gerektiren sebeplerin ortaya çıkması ile de meşru bir iktidar fiili bir kuvvet durumunu

(47) Bk. BEBE, Du Droit des Magist, s. 3, 6, 27.

(48) Bk. BEZE, Du Droit des Magist, s. 34,

alır. Çünkü yöneticinin iktidarının kaynağı siyasî sözleşmeye dayanır, bu sözleşme de diğer herhangi bir sözleşmenin tâbi olduğu kurallara tâbidir ve anlaşmanın yokluğunu gerektiren bir sebebin ortaya çıkması halinde, tarafların yüklendikleri borç da ortadan kalkar. Yine taraflardan birinin, sözleşmenin esas şart ve hükümlerini yerine getirmediği zaman, karşı taraf da anlaşma ile bağlı kalmaz. Böylece adalete, tabii hukuka ve Tanrının buyruklarına saygı göstermeyen bir yönetici sözleşme hükümlerine uymuyor demektir (49). Halk böyle bir yöneticiye karşı direnebilir. Ancak burada bazı hususlara dikkat etmek gerekir: Bir defa, fertler tek başlarına, «tyrannos in exercitio» ya karşı direnemezler. Feidin bu durumda, Tanrıya yalvarmaktan ya da ülkeyi terk edip gitmekten başka çaresi yoktur. Buna karşılık halk ile yönetici arasında yer alan majistralar, «tyrannos in exercitio» ya üstün hukuk düzenine uygun hareket etmesini hatırlatmalıdırlar. Bu ihtardan sonuç elde edemedikleri zaman da gerekirse, silâhla baskı yönetimine son verebilirler. Öte yünden, halkı temsil eden meclislerin de, baskı yönetimine son verme hakları ve yetkileri vardır. Ancak meclislerin faaliyetlerine son verildiği zaman iktidarı kullanan kimsenin sebep olduğu bu anarşik durum içinde her ferdin zorbaya karşı harekete geçmeğe hakkı hatta görevi vardır. Bu konuda yabancılardan yardımından dahi faydalanmak yerinde bir hareket olur (50). Böylece, Calvin'in yerine geçen Bèze, Calvin'in görüşlerinden ayrılmış direnmeyi meşru ve haklı davranış olarak kabul etmiş ve fertlere bu konuda imkânlar vermiştir.

5. «Vindiciae Contra Tyrannos» Eseri ve baskıya karşı direnme :

XVI ncı yüzyılın sonunda yazılan bu eserde de konumuzla ilgili dört önemli mesele ele alınmıştır (51). Birinci mesele şudur: Tanrı-

(49) Bk. BEZE, a.g.e., s. 81 - 85.

(50) Bk. BEZE, a.g.e., s. 98.

(51) Bu eser, 1579 da lâtince «Vindiciae Contra Tyrannos, sive de principis populorum in principem legitima protestate. Stephano Junio Bruto Celta anclore, Edinbourg 1579» ismi altında ve 1 Ocak 1577 tarihli Soleure'in ön sözü ile yayınlanmıştır. 1581 de Fransızca tercümesi

nın kanun ve emirlerine uymayan bir yöneticiye fertlerin itaat etme zorunluğu var mıdır? Tanrı ile yönetici arasında seçim yapmak zorunluğu karşısında kalındığında Tanrıya mı? yoksa yöneticiye mi itaat etmelidir? Mesele bu açıklıkla ortaya konduğu zaman bunun aynı açıklıkla cevaplandırılabilmesinin zor olduğu eserde belirtilmiş ve konu başka şekilde ortaya konmuştur. Bütün kudret ve iktidar Tanrıdadır; İnsanın maddî ve manevî bütün değerlerinin dayanağı Tanrıdır; yönetici de Tanrının vekili durumundadır böyle olunca yöneticiye gösterilecek itaat bu yöneticinin Tanrıya karşı gösterdiği itaat ölçüsünde olur (52). Tanrı kudret ve üstünlüğünü dinî konularda olduğu kadar siyasî konularda da kendinde saklar. Siyasi güç yöneticiye dilediği şekilde saltanat sürmesi için

«De la puissance légitime du Prince sur le peuple, et du peuple sur le prince, traité très utile et digne de lecture en ce temps, écrit en latin par Estienne Junius Brutus, et nouvellement traduit en français, 1581» adı altında ve C. Superatius'un Junius Brutus'un doktrininin Machiavel'in görüşlerinin reddi mahiyetinde olduğunu savunan bir ön sözü ile yayınlanmıştır. (Atıflar eserin 1581 tarihli baskısına yapılmıştır).

Junius Brutus takma adı altında kimin gizlendiği tarihçiler ve hukukçular tarafından incelenmiş ve bu eser, zaman zaman Plessis Morney, Hubert Languet, Bèze, Hotman gibi yazarlara atfedilmiştir. Genellikle eserin Hubert Languet'ye ait olduğu savunulmaktaysa da, aksi fikirlerin de doğru olabileceğini gösteren deliller ileri sürülmüştür. Bk. MEALY, a.g.e. s. 222 - 224; VAUTIER (C.), Les théories relatives à la souveraineté et à la résistance chez l'auteur de Vindiciae contra tyrannos, thèse, Lausanne 1947, 17 vd.; TOUCHARD (G.), De Politica Huberti Laugueti Doctrine, thèse, Paris 1897; HAUSER, a.g.e., T. III, s. 265; MESNARD, a.g.e., s. 340 vd.; MEALY, a.g.e., s. 221-246; DARESTE, a.g.e., 1850, s. 78 vd.; SUDRE, a.g.e., s. 121; LUREAU, a.g.e., chap IV, s. 59 vd.; chap VI, s. 97 vd.; chap VII, s. 98 - 165; LEON (P.L.), Evolution de l'idée de la souveraineté avant Rousseau, Arch. de Philos. du droit et de Soc. juridique, 1937, cah. 3 - 4, s. 166 - 168; LABITTE (Cn.), Démocratie chez les prédicateurs de la Ligue, Paris 1865, s. LXII; DUGUIT, a.g.e., Traité T. III, s. 798 - 799; DUGUIT (L.), L'Etat, le droit objectif et la loi positive, Paris 1901, s. 314; VILLENEUVE (M. de la B. de), Traité général de l'Etat, Paris 1929, s. 303; BURDEAU, a.g.e., T. III, s. 468; OKANDAN, a.g.e., 1959, s. 659 - 662, 923, 930; JANET a.g.e., C. II, s. 33 vd.; BARTHELEMY et DUEZ, a.g.e., s. 56.

(52) «Hükümdarlar, Tanrının vekilleridir. Tanrı tarafından o mevkiye getirilmişlerdir, vekile gösterilen saygı, onu o mevkie getirene karşı duyulan saygının bir sonucudur. Bundan şu sonuç çıkar: Hükümdara, Tanrıya itaat ve hizmet edildiği ölçüde itaat etmek gerekir». Bk. De la Puissance, 1581, s. 22.

verilmemiştir (53). Tanrı, siyasî gücün daima üstünde yer alan bir otorite olduğuna göre onun kulu olan yönetici, efendisinin emir ve kanunlarına saygı göstermek zorundadır (54). Tanrı, yönetici ve halk arasında yapılan sözleşmede şu nokta açıkça belirtilmiştir (55). Yönetici ve halk Tanrıya sadık kalmayı buna karşılık Tanrı da onları korumağı taahhüt etmiştir. Bu sözleşme tarafları ayrı ayrı bağlamaktadır. Yani yöneticinin sözleşmeye karşı gelmesi halinde dahi, halk yüklenmiş olduğu taahhüde sadık kalmak zorundadır (56). Öte yünden bu sözleşme ile halk ve yönetici Tanrıya karşı birlikte bir borç altına girmişlerdir, bunlardan birinin sözleşme hükümlerine saygı göstermemesi, diğerini Tanrıya karşı sorumlular (57). Böyle olunca, taraflardan her birinin diğerini sözleşme hükümlerine riayete zorlamağı hakkı olacaktır. İşte bu yüzden, Tanrının emirlerine saygı göstermeyen yöneticiye karşı, toplumdaki aydın ve bilgili kişilerin, halkı ayaklandırdıkları görülmektedir. Tanrının emirlerine karşı gelen yöneticinin peşinden giden halkın ise cezalandırılması gerekir (58). Bu durum karşısında halkın yöneticinin işlemlerini, onun Tanrıya karşı tutumunu devamlı olarak denetlemesi ve Tanrının emirlerine aykırı hareketleri önleyecek tedbirler alması gerekir (59).

Konumuzla ilgili olarak eserde incelenen, ikinci mesele, birincinin bir sonucu olup, Tanrının emirlerine uygun hareket etmeyen bir hükümdara itaat etmeme ve kuvvet kullanarak ona karşı direnme, isyan etme problemidir (60). Halk ile siyasî gücü kullanan, Tanrıya karşı birlikte sorumludur, öyleyse Tanrının emirlerine aykırı hareket eden, Tanrıyı inkâr eden bir hükümdara karşı isyan etmek meşru ve haklı bir hareket sayılmalıdır (61). Fakat, bu meşru

(53) Tanrının «şanının» kimseye vermem, yani kimse bana ait olan bir kudrete sahip olamaz sözü her zaman değerini muhafaza eder. Bk. De la Puissance, 1581, s. 23.

(54) Bk. De la Puissance, s. 25.

(55) Bk. De la Puissance, s. 25.

(56) Bk. De la Puissance, s. 27.

(57) Bk. De la Puissance, s. 51 - 52.

(58) Bk. De la Puissance, s. 31.

(59) Bk. De la Puissance, s. 61.

(60) Bk. De la Puissance, s. 47.

(61) Bu konuda halkın gerektiğinde isyan edebileceğini bilmesi kâfi değildir, aynı zamanda mukavemet etmediği takdirde, iktidarı kullanan

ve haklı direnme konusunda karar vermek kime düşecektir? «Halk mı» yani «şu bir milyon başlı varlık mı» bu kararı verecektir? Yazar, bu soruyu «hayır» diye cevaplandırdıktan sonra, «halk» kavramından neyi anladığını açıklamaktadır. Ona göre, Majistralar veya meclisler, prensler, senyörler ve ileri gelen yurddaşlar halkı teşkil etmektedirler. Bu kimseler teker teker göz önüne alındıklarında iktidarı kullanan kimseye göre aşağı bir mevkidedirler fakat, meclis halinde toplu oldukları zaman ona üstündürler. İşte, direnme hareketini organize ederek toplumun haklarını savunacak olanlar da bunlardır (62). Fakat, halk temsilcilerinin veya toplumun çoğunluğunun Tanrının emirlerine karşı gelen hükümdar ile birlik olduğu halde, Tanrıya bağlı kalmak isteyen azınlık ne yapacaktır, ne yapabilecektir? Bu konuda unutulmaması gereken bir nokta vardır: Tanrıya bağlılık andı içenler sadece bir bütün olarak halk değildir fakat, toplumun her birimi, bir Majistra tarafından temsil olunan her Site, her Şehir de Tanrıya bağlılık andı içmiştir (63). Bu bakımdan, hükümdar ve halkın çoğunluğunun tutumu ne olursa olsun her Site, her Şehir kendi yeminine sadık kalabilir. Bu durumda Tanrının kanun ve emirlerine karşı gelen çoğunluktan ayrılmayı, Devlete karşı girişilen bir hareket saymamak gerekir, bu bir «haydut çetesinden» ayrılmak anlamını taşır. Zorbanın baskısından kurtulmak için ayaklananlar, isyan suçunu işlemiş sayılmazlar. Bunların bütün arzuları yöneticiye itaat etmektir fakat, itaat ederken, vicdanlarının emirlerine aykırı hareket etmemelidirler (64).

Görüldüğü gibi, eserde, bir Majistranın başkanlığı altında, bir kısım fertlerin, yöneticiye karşı mücadele edebilecekleri kabul edilmiştir. Ancak, ferde tek başına bu konuda bir imkân tanınmamıştır, çünkü, Tanrı, halk ve hükümdar arasında yapılan sözleşmede, fert tek başına toplumun «teşkilatlanmış» bir üyesi olmadığından (65) doğrudan doğruya taraf değildir. Majistraların fertleri isyana çağırmadıkları halde ise fertler için, iktidarı kullanan kimsenin Tanrının emirlerine aykırı tutumuna boyun eğmek ya da ülkeyi terket-

kimsenin işlediği suça iştirak etmiş sayılacağını da bilmesi gerekir. Bk. De la Puissance, s. 61.

(62) Bk. De la Puissance, s. 65 - 66.

(63) Bk. De la Puissance, s. 71.

(64) Bk. De la Puissance, s. 76 - 77.

(65) Bk. De la Puissance, s. 82.

mekten başka çare yoktur. Ne var ki fertler, Majistraların çağrısına gitmek zorundadırlar. Din kitaplarında sözü edilen, tek kişinin kendi başına giriştiği isyan hareketlerinde ise, söz konusu edilen kimseler basit birer fert değildirler; bunlar, Tanrı tarafından özel olarak gönderilen peygamberlerdir ve Majistralara üstündürler. Eserde, bu ikinci meselenin çözüm şeklini, şöyle özetleyebiliriz: İlahî buyruklara uyulmasını sağlamak için girişilen direnme hareketleri, adil, kutsal ve meşru olan hareketlerdir. Ancak bunu teşkilâtlanmış otoriteler ya da topluluklar yapabilirler, fert ise bu hareketlere katılmakla yetinir.

Eserde bundan sonra, üçüncü bir mesele olarak, dinî konular dışında zorbaya baş kaldırmanın mümkün olup olmadığı araştırılmaktadır (66). Halka baskı yapan, onların haklarını çiğneyen yöneticiye, halk baş kaldırabilir mi? (67). Yazar, bu meseleyi açıklamak için halk ile yönetici arasında yapılan ve her iki tarafa belirli şartlar altında borç yükleyen sözleşmeden hareket eder. Şöyle ki iktidara sahip olan halk anlaşma ve isteğiyle yöneticinin otoritesine tâbi olmayı kabul etmiştir (68). Ancak bu sözleşmenin şartlarını halk tâyin etmiştir. Yönetici, bu şartları kabul etmekle yetinmiştir, buna göre halk hükümdara itaat etmeğe o da, toplumun menfaatlerini gerçekleştirmeğe, kanunlara uygun bir yönetim kurmağa söz vermiştir (69).

Meclislerin ya da Majistraların temsil ettikleri halk ise, egemenliğinden hiç bir şekilde vazgeçemez ve onu zaman aşımı ile de kaybetmez (70). Halkın temsilcileri, yöneticiye görevinde yardımcı olurlar ve onun yetki sınırlarını aşmamasına uğraşırlar (71).

Yönetici, halkın temsilcilerinin tasvibini almadan kanun yapamaz ve genellikle meclislerin yaptıkları kanunları uygulamakla yetinir (72). Yönetici hiç bir şekilde kanunların dışında da değildir

(66) Bk. De la puissance, s. 94 - 243.

(67) Yazar «bu soru, belki, zorbaların hoşuna gitmeyebilir, fakat iyi yöneticiler bu sorudan çekinmezler. Çünkü onlar ne kadar yüce olurlarsa olsunlar aşamıyacakları bazı sınırların var olduğunu bilirler» demektedir. Bk. De la puissance, s. 94.

(68) Bk. De la puissance, s. 96.

(69) Bk. De la puissance, s. 100, 102, 103, 185, 211.

(70) Bk. De la puissance, s. 108, 127.

(71) Bk. De la puissance, s. 129.

(72) Bk. De la puissance, s. 147.

(73). Yönetici şartsız olarak kabul ettiği sözleşme hükümlerine uygun olarak otoritesini kullanmak zorundadır; buna karşılık halk, yöneticiye şartlı olarak itaat etme borcunu yüklenmiştir (74). Halk ile yönetici arasında yapılan siyasî sözleşmeye Tanrı taraf olmamakla birlikte, anlaşmanın kefilî durumundadır (75). Yönetici adalet ve hakkaniyet kurallarına uygun hareket etmediği takdirde, anlaşmayı ihlâl etmiş olur ve halk da itaat görevinden kurtularak o şahsı iktidardan indirmeğe hak kazanır (76).

Burada son bir mesele ile karşılaşılacaktır: İktidarı kullanan kimsenin görevini iyi yapmadığına, anlaşma hükümlerini ihlâl ettiğine kim karar verecek ve onu o mevkiden kim uzaklaştıracaktır? Bu konuda *Tyrannus exercito* ile *Tyranus ad titulo* ayırımı yapılmıştır. Meşru yollarla iktidar mevkiine gelen, fakat genel tutumu ve işlemleri ile bir baskı rejimi kurarak, sözleşmeyi ihlâl eden yöneticiye karşı itidal ve sabır tavsiye olunmaktadır. Halkın temsilcileri zorbayı doğru yola getirmek için onu uyaracaklar (77) ve ancak bu yolla olumlu bir sonuç elde edemedikleri zaman duruma müdahale ederek ve gerektiğinde şiddet kullanarak zorbayı iktidardan uzaklaştıracaklardır (78). Bu konuda yabancı Devletlerin yardımından bile faydalanılabilir. Ancak ferdin, tek başına zorbaya karşı harekete geçmeğe hakkı yoktur; bunun da sebebi, yönetici otoritesinin teker teker fertlerden değil, fakat halkın bütününden almış olmasıdır. Söz konusu olan *Tiranus ad titulo* ise, yani gayri meşru olarak iktidar mevkiini işgal eden zorbaya karşı her ferdin harekete geçmeğe ve

(73) Bk. De la puissance., s. 136 - 137. Yöneticinin teb'anın şahıs ve malları üzerinde tasarruf yetkisi de yoktur. Bk. De la puissance, s. 148 - 150, 161.

(74) Bk. De la puissance., s. 221 - 222.

(75) Bk. De la puissance., s. 185.

(76) Bk. De la puissance., s. 193.

(77) Bk. De la puissance., s. 219.

(78) Bk. De la puissance., s. 208 - 209. Bu şekilde hareket edecek olanlar, kanunların ve ortak iyiliğin koruyucusu olan meclisler, magistralar, yüksek rütbeli subaylardır, bunlar «ufak krallar» diye adlandırılmaktadır. Bk. De la puissance., s. 225. Ancak burada dikkat edilmesi gereken bir nokta vardır, halkı müstebide karşı harekete geçirmeye ve onu cezalandırma yetkisine sahip olan temsilciler yetki ve görev alanları bütün memleketi kapsayan magistralar ya da meclislerdir, yoksa görevleri belirli bir mahalle inhisar eden meselâ, düklerin, markilerin bu yetkileri yoktur.

onu mevkiinden indirmeğe hakkı vardır, hatta bunun görev olduğu da söylenebilir. Çünkü bu zorba ile halk arasında iktidarın kaynağı olan sözleşme yoktur. Bu kimse, kanun dışı bir şahıstır ve her fert kanun adına ona karşı harekete geçebilir ve geçmelidir de. Görüldüğü gibi, eser orijinal değildir; ancak, XVI yüzyılda St. Bartnolemy faciâsından sonra protestan çevrelere hâkim olan direnme ve isyan hakkı konusunda toplu fikir vermesi sebebiyle önemlidir (79). Siyasî sözleşme teorisine geniş yer veren eser, iktidarı hukukî temele dayandırmaktadır ve iktidarı kullananın sadece toplumun menfaat ve iyiliği için var olduğunu göstermeğe çalışmaktadır. Bu çaba, iktidarın doğrudan doğruya Tanrıdan geldiğini kabul eden Reform zihniyetine aykırı düşer.

Halkın yöneticiye verdiği iktidar her bakımdan belirli bir otoritedir, amacı ortak iyiliği ve adaleti gerçekleştirmek olup, ilâhî kanunlara aykırı olarak kullanılamayan ve faaliyet alanını belirleyen kanun sınırını aşmaması gerekir. Böyle olunca, isyan ve direnme hakkı bu sistemin mantıkî bir sonucu, siyasî sözleşmeden doğan borcun hukukî müeyyidesi olarak ortaya çıkmaktadır. Eserde, direnme hakkının dinî ve siyasî cephelerden incelenmesi önemli bir gelişmeyi gösterir. Siyasî alanda, dinî hareket noktasından gittikçe uzaklaşmakta ve halk egemenliği teorisini tarihî ve mantıkî yönden doğrulamak için siyasî sözleşme görüşüne dayanılmaktadır. Öte yandan, eserde, halk egemenliği teorisi üzerine temsil ve direnme hakkı teorileri kurulmuştur (80). Eser, reformun getirdiği fikirler ile ortaçağın felsefî ve hukukî doktriniyi bağdaştırmıştır. Böylece reform ile bir ara kopmuş olan ortaçağı gelecek devirlere bağlayan bağı yeniden kurmuştur. Eserin gerçek amacı yöneticilerin mutlak gücünü sınırlamaktır. Bu amaca ulaşmak için halka önemli yer verilmiştir. Kanun yapma yetkisi yöneticiye değil fakat halkın temsilcilerine aittir ve kanun siyasî iktidarı sınırlama konusunda baş rolü oynamaktadır. «Principis legibus solutus» kaidesi tamamen bir kenara atılmıştır. Hukuk kaidelerinin toplum içinde egemenliğe ve iktidarın hukuka bağlılığı savunulmaktadır. Öte yandan, hükümdarı,

(79) Bu fikirler, Fransa dışında, İngiltere'de, Buchanan ve Poynt tarafından savunulmuştur. Fazla bilgi için Bk. MESNARD, a.g.e., s. 355 vd; DERATHE a.g.e., 1950, s. 98; BURDEAU a.g.e., T. III, s. 472; JANET, a.g.e., T. II, s. 87; LA BITTE, a.g.e., s. 53 - 54; SUDRE, a.g.e., s. 90 - 91.

(80) Bk. VAUTIER, a.g.e., s. 139 vd.

meclislerin yaptıkları ya da onayladıkları kanunlara tâbi kılmak ve ona bu kanunları uygulama görevini vermek suretile bir bakıma kuvvetler ayrılığının ilk esaslarının bulunduğu söylenebilmektedir (81).

6. Johannes Althusius ve baskıya karşı direnme :

XVI nci yüzyılda direnme fikrini savunan protestan düşünürlerin sonuncusu Althusius'dur (82). İktidarın halka ait ve halkın hükümdara üstün olduğu görüşünden hareket eden Althusius (83), iktidarın tek, bölüşmez devir ve temlik edilmez, mutlak ve üstün nitelikte bir kudret olduğunu kabul etmiştir. Siyasî sözleşme ile de toplumu yönetecek bir idareci kadrosunun kurulması gerekmektedir (84). Yöneticiler halkın kendilerine verdiği yetkilerin sınırları içinde hükümet edebilirler (85). Halk sahip olduğu iktidarı daima kendisinde saklar (86) sadece iktidarı kullanma yetkisini siyasî sözleşme ile yöneticilere verir. Halkın yöneticilere itaat zorunluğu şarta bağlıdır (87), şartlar gerçekleşmezse, yöneticileri değiştirerek yerine başkalarını tayin etmek yetkisi her zaman halkın elindedir (88).

Althusius, keyfî yönetim ve baskı yapan yönetici konusunda, kendinden önce söylenenlere yeni bir şey getirmemiş, fakat müste-

81) Fazla bilgi için Bk. LUREAU, a.g.e., 1900, s. 165 ve karşı LA BITTE, a.g.e., s. LXII.

(82) Bk. ALTHUSTIUS (J.), (Althans) *Politia methodice digesta*, Reprinted from the first edition of 1614, Cambridge 1932; GIERKE (O.), *Johannes Althusius und die Entwicklung der naturrechthlichen Staatstheorien*, Breslan 1902; DERATHE, a.g.e., s. 94 vd.; MESNARD, a.g.e., s. 589 vd. Althusius'un modern siyasî fikirlerin kurucusu, XVIII nci yüzyıl ve özellikle, J. J. Rousseau'nun öncüsü olduğu savunulmuştur. Fazla bilgi için Bk. DERATHE, a.g.e., s. 94 vd.

(83) Bk. ALTHUSIUS, a.g.e., Özellikle, Ephores'larla ilgili XVIII chap; iktidarın temsil edilmesi meselesi, chap XIX; istibdat ve çareleri, chap. XXXVIII; üstün magistralarla ilgili XXXIX chap.

(84) Magistralar konusunda Bk. ALTHUSIUS, a.g.e., chap. XIX, 1.

(85) Fazla bilgi için Bk. ALTHUSIUS, a.g.e., chap. XVIII, XIX, XXXVIII.

(86) Bk. ALTHUSIUS, a.g.e., chap XIX, 6 - 7.

(87) Bk. ALTHUSIUS, a.g.e., chap. XX, 2.

(88) Bk. ALTHUSIUS, a.g.e., chap. XX, 20 - 21.

bidin iyi bir tarifini vermiştir (89). Müstebit, Devletin ülke bütünlüğünü ihlâl eden, kendine tapılmasını isteyen, toplum içinde ikilik ve anlaşmazlık yaratan, kilise statüsünü değiştiren, memleketin temel kanunlarını çiğneyen; karakter zayıflığı, hırs veya tembelliği sonucu Devletin güvenliğini tehlikeye sokan ve ülkeyi felâkete sürükleyen kimsedir. Bu kimse karşısında halk sözleşme hükümleri ile bağlı kalmaz. Ancak, direnme hakkını halk kendisi kullanmaz onun yerine eforlar (est majistralar) bu yetkiyi kullanırlar (90). Ancak, baskı yönetiminin, aşırı bir şekilde geliştiği takdirde, Devletin kurulmasındaki amaç ortadan kalkacağından toplumu meydana getiren her birim (symbiot) Devletin kurulmasından önceki bağımsızlık ve özgürlüğünü elde eder, yani Devlet dağılır, Symbiotlar aralarında hakkaniyet ve adaleti gerçekleştirecek yeni bir siyasî düzen kurmağa hak kazanırlar (91). Direnme, Althusius'ta Devletin tamamen ortadan kalkması sonucuna kadar gidebilmektedir ki, bu görüş, o zamana kadar hiçbir düşünür tarafından bu derece aşırı şekilde savunulmamıştır.

§ III. Katolik düşünürler ve baskıya karşı direnme

1. Jean Boncher ve baskıya karşı direnme :

XVI ncı yüzyılın sonralarına doğru yayınlanan «De justa Henrici III abdicati...» adlı eserin yazarı Jean Boucher, Ligue hareketinin (92) teorisiyeni olmuştur. Bu eser, skolastik görüşün yani Papaların krallara ve protestan düşünürlerin de halkın yöneticelere üstünlüğünü savunan görüşlerinin bir karışımıdır. Hiç bir yenilik getirmeyen bu eser, protestan düşünürlerin görüşlerini katoliklerin davasına uygulamaktan ileri gidememiştir. Amaç, Ligue lideri,

(89) Bk. ALTHUSIUS, chap. XXXVIII.

(90) Bk. ALTHUSIUS, a.g.e., chap. XVIII.

(91) Bk. ALTHUSIUS, a.g.e., chap. XXXIX.

(92) Bk. BOUCHER, De justa Henrici tertii abdicati a Franrorum regno libri quator, Paris 1589, özellikle chap. XXIX; PORQUIER LAGARRIQUE, a.g.e., s. 33 - 34; SUDRE, a.g.e., s. 129; MESNARD, a.g.e., s. 320; VAUTIER, a.g.e., s. 158; LANGLADE - DEMOYEN, a.g.e., s. 149; LA BITTE, a.g.e., s. 1589; PRÉLOT, a.g.e., 1957 - 58, s. 86 vd.

Guisés'leri öldürten III ncü Henri'nin kilise ve halk tarafından tahttan indirilmesini sağlamaktır.

Eserde, a) Kralları mevkilerinden uzaklaştırma hakkı, b) III üncü Henri'nin kilise hukukuna göre tahttan indirilmesini gerektiren nedenler, c) III ncü Henri'nin halk tarafından iktidardan uzaklaştırılmasını gerektiren nedenler, d) Tahttan indirme şekil ve usulleri gibi başlıklar bulunmaktadır. Ayrıca III ncü Henri'nin öldürülmesi üzerine, eser, katil Jacques Clément'in methiyesi ile sona ermektedir. Bu da eserin bir davanın savunulması için yazıldığını göstermektedir. Eserde, Papanın, katolik kilisesine ihanet eden yöneticiye karşı, halkı sadakat yemininden sıyrabileceği ve tahtı bu yöneticinin elinden alabileceği, kanunları değiştirebileceği (93), öteyandan yöneticinin halkın hak ve menfaatlerini çiğnemesi halinde, siyasî sözleşme hükümlerine göre halkın temsilcilerinin yöneticiyi tahtından indirebilecekleri ve yine halkın, kralın şahsı üzerinde hayat ve ölüm hakkına sahip olduğu savunulmuştur. İktidarı kullanan kimse emretme kudretini zorla elde etmiş ise, ya da meşru yollardan iktidara gelmiş olmasına rağmen, memleketi kötü idare ediyorsa, ona karşı direnme, ona başkaldırma meşru haktır. Ancak bu son halde hemen aktif direnmeye gitmeden önce biraz sabretmek gerekir. Kilise ya da halkın temsilcileri ya da bir lider direnmeye öncü olabilir. Zorbanın öldürülmesi de meşrudur. İktidarı zorla elde eden zorba fertler tarafından ya da kamu gücünü kullanan organlar tarafından öldürülebilir. Menşesinde meşru olan, fakat sonradan emretme kudretini halkın aleyhine kullanan zorba da öldürülebilir ancak, iktidarını kötü kullanan zorba kamu otoritesi tarafından öldürülebilir (94).

(93) Henri III'ün Papalık tarafından tahttan indirilmesi için yeterli sebepler vardır: Henri III, kiliseye sadakat yeminine sadık kalmamıştır; bir katildir; Guises'leri öldürtmüştür; kiliseye ihanet etmiştir; musamaha kararnamesi yayınlamıştır; varis olarak protestan bir prensi — Henri de Navarre'i — seçmiştir.

(94) Henri III'ün katili Jacques Clément'i, «innocentissimus ae praecelentissimus juvenis» diye vasıflandıran, katolik din adamlarından Guillaume Rose da 1530 da yayınladığı «De juste Republicae christi auge in reges impios autorite» adlı eserinde aynı görüşleri savunmuştur.

2. Robert Bellarmin ve baskıya karşı direnme :

XVI ncı yüzyılın sonu ile XVII ncı yüzyılın başlarında yaşamış olan Bellarmin (95), toplum halinin fertler için zarurî bir hayat şekli olduğunu, bunun Tanrı tarafından da istenen yaşayış olduğunu savunmuştur. Papaların siyasî iktidarı kullananlara üstünlüğünü, ruhun bedene üstün olmasına bağlamış, Papaların yöneticiler üzerinde doğrudan doğruya otoritesi olduğunu ileri sürmemiş, fakat fertlerin manevi alanda mutluluğunu gerçekleştirmek söz konusu olduğu zaman Papaların, yöneticilerin işlerine karışabileceğini ileri sürmüştür. Bu karışma Tanrı yolundan ayrılan yöneticinin, iktidarı elinden alarak bir başkasına vermeğe kadar gidebilir. Bellarmin, siyasî iktidarın kaynağını Tanrıda olduğunu ve yöneticilerin emretme gücünü halkın aracılığı ile Tanrıdan aldıklarını söyler. Tanrı yolundan ayrılan yöneticinin emretme gücü elinden alınarak bir başkasına verirken de halkın rolü önemlidir. Bu durumda, yöneticiye karşı direnme söz konusu edilebilmektedir (96).

3. Jean de Mariana ve baskıya karşı direnme :

Jean de Mariana (97), monarşik yönetimde, yöneticinin halkın

(95) Bk. BELLARMIN, De membris ecclesiae de laicis, édit, 1870; SERVIERE (J. del la), De Jacobol Augliae rege cum cardinali Roberto Bellarmino S. J. Super potestatecum rigiatum pontificia, thèse, Paris 1800; LAURENT (F.), L'église et L'Etat, 2 e édit, Paris 1866, s. 361; VILLENEUVE, Traité, s. 295, Not 2, 298, DUGUIT, a.g.e., T. I, s. 559; GEAMANU, a.g.e; s. 56; LANGLADE DEMOYEN, a.g.e., s. 141. İtalyan kardinallerinden olan Bellarmin, protestanların çekindikleri bir düşünür olmuştur.

(96) Bk. BELLARMIN, Controverses, Lib. III, chap. VI, VII, De membris ecclesiae de laicis, édit, 1870.

(97) Bk. MARIANA (J. de), De Rege et Regis institutione, Typis Wechelianis 1611; CIROT (G.), Etude sur l'histoirographie espagnole Mariana historien, Paris 1905, Mariana hakkında geniş bibliografi için s. 473 - 478; MESNARD, a.g.e., s. 549 vd., bibliografi için, s. 549 Not 2; LA BITTE (Ch.), De jure politica quid senserit Mariana; JANET, a.g.e., T. II, s. 89. St. Barthélemy olayları sırasında Fransa'da bulunan İspanyol cizvitlerin Mariana Protestanların ve katoliklerin tezlerini incelemiştir. Philippe III'ün hocası İspanya tahtını işgal edecek talebesinin siyasî ve dinî eğitimi için Mariana'dan bir eser yazmasını istemiş ve «De Rege...» adlı eser bu vesile ile kaleme alınmıştır.

istek ve iradesi ile iktidara geldiğini ve ancak halkın bu istek ve iradesi sayesinde meşru iktidara sahip sayılabileceğini kabul etmiştir (98).

Halkın istek ve iradesi iktidarı kullanacak olan kimsenin istek ve iradesine üstündür. Bu üstünlük özellikle şu konularda kendini hissettirir: kamu menfaatini ülkenin genel iyiliğini ilgilendiren meselelerde, kanunların değiştirilmesinde ve yürürlükten kaldırılmasında, fertlere malî külfetler konması gerektiği zaman fertlerin istek ve iradesi hükümdarın irade ve isteğine açık olarak üstündür. Halkın üstünlüğü yöneticinin elinden bu kudretin alınarak, iktidara başka bir kimsenin getirilmesinde daha da açık ve kesin şekilde ortaya çıkar. Gerçekten, yöneticinin emretme gücünü kötüye kullanması halinde halk, iktidarı bu kimsenin elinden alabilmek ve gerektiğinde bu kimseyi cezalandırabilmek yetkisine ve hakkına sahiptir (99).

İyi bir yönetici, halkın kendisine emanet olarak verdiği emretme kudretini aşırı hareketlere kaçmadan kullanır, buna karşılık kötü bir yönetici, yani zorba, sadece özel ihtirasları tatmin amacından başka bir amaç gütmeyiz ve bunun için mutlak bir otorite kurmak ister. Bu durumda halkın zorbaya karşı direnmesi, onu mevkiinden uzaklaştırması meşru ve haklı bir tutum olur. Direnme ve iktidar mevkiindeki şahsı değiştirme hakkı, gayri meşru yollardan başa geçen bir zorbaya olduğu kadar, meşru yollarla yani halkın istek ve iradesi ile o mevkie gelen hükümdara karşı da kullanılabilir. Birinci tip zorbaya karşı Mariana her ferdin harekete geçerek onu mevkiinden uzaklaştırabileceğini ve öldürebileceğini kabul etmiştir (100). İkinci tip zorbaya karşı harekete geçmeden önce o kimse uyarılmalıdır. Ancak bu uyarmadan bir sonuç alınmadığı

Eser, 3 kitaptan meydana gelmiştir. Birinci kitapta, iktidarı kullananların fonksiyonları incelenmekte ve otoritenin sınırları çizilmektedir. İktidarın menşei, el değiştirmesi, müstebit ile kral arasındaki fark, müstebidin katli, halkın iktidar sahibi karşısındaki mevkii ve iktidarın sınırları konuları incelenmiştir. 2 nci kitap iktidar sahiplerinin eğitim ve öğretimi, 3 cü kitap ise, iktidarı kullanacakların görevlerini nasıl yapacakları, hükümdarın barış ve savaşta nasıl hareket edeceği incelenmiştir.

(98) Bk. MARIANA, a.g.e., Liv. I, chap. IX ve XIII.

(99) İktidar sahibi, Tanrının irade ve otoritesine, namus ve ahlâk kurallarına, toplumun iradesine saygı göstermek zorundadır.

(100) Bk. MARIANA, a.g.e., Liv. I, chap. VI, s. 58.

zaman, direnilebilir. Bunun için halk temsilcilerinin toplanıp zorbanın, bundan böyle emretme gücünü kaybettiğine karar vermeleri gerekir. Ondan sonra, cesaret sahibi her fert zorbayı öldürmek imkânını kazanmış olur (101). Fakat meclislerin toplanma imkânı olmadığı ya da böyle bir karar almağa vakit kalmadığı zaman halkın genel iradesinin zorbadan kurtulmak olduğu açıkça belli olduğu takdirde, her fert vahşi ve yırtıcı bir hayvana benzeyen müstebidi öldürebilir. Ancak ülkeyi zorbadan kurtarmağa niyetli olan bu kahraman kişinin, harekete geçmeden önce ülkenin aydın kişilerine danışması ve halkın zorbanın öldürülmesini istediğinden emin olması gerekir (102).

Bu konuda düşünürün üzerinde durduğu diğer bir konu da, zorbanın zehirlenmesi ile ilgilidir. Mariana intihar olayının ilâhi ve tabii hukuka aykırı olduğunu kabul etmiştir. Oysa zorbanın, bilmeden kendine sunulan zehiri içmesi bir çeşit intihar niteliğini taşır. Bu yüzden Mariana zorba eğer mutlaka zehirlenerek öldürülmek isteniyorsa, zehirin zorbaya içirilmemesini fakat, meselâ elbiselerine sürülerek zehirlenmesini tavsiye etmektedir (103).

4. Fransisco Suarez ve baskıya karşı direnme :

Suarez (104) Devleti, Tanrı tarafından arzu edilen, insan tabiatına uygun fertlerin çeşitli ihtiyaçlarına cevap veren, beşerî değerlerin gelişmesini sağlayan bir müessese ve düzen olarak kabul eder.

(101) Bk. MARIANA, a.g.e., Liv. I, chap. VI, s. 60.

(102) Bk. MARIANA, a.g.e., Liv. I, chap. VI, s. 60.

(103) Bk. MARIANA, a.g.e., Liv. I, chap. VII, s. 65 - 66.

(104) Bk. SUAREZ (Fr.), Tractatus de Legibus ae Deo Legislatore, Londres 1679; SUAREZ (Fr.), Selections from tree works of Fr. Suarez, The legibus ae Deo legislatore, 1612, Defensio fidei cathalicae, et apostolicae adversus anglicanae sectae errores, 1619 De triplici vertute theologiae fidei jose et charitate, 1821. The classics of international Law, edited by James Brown Scott London 1944; ATGER (F.), Essai sur l'histoire des doctrines contrat social, thèse, Nimes 1906, s. 127 vd.; CAMPILLO, (F.G. D.), El Suarez y la ciencia cancnica, Barcelona, 1922; TRELLES (B.); F. Suarez, les théologiens espagnole du XVI e sc. et l'école moderne du droit international, Rec. des Cours, 1933/I, t. 43, s. 385 - 559; SCOTT (J. B.), Vitoria et Suarez, Contribution des theologiens en droit international moderne, Paris 1936; PORQUIER - LAGARRIQUE, a.g.e., s. 41 vd.; MESNARD, a.g.e., s. 617 vd.; 628 vd. LANGLADE - DEMOYEN, a.g.e., s. 142; GEAMANU, a.g.e., s. 56 - 58.

Bu düzen, fertler arasında yapılacak bir sözleşme ile gerçekleşecektir (105).

Toplumunu yönetecek bir siyasî kuvvetin, iktidarın varlığı da gereklidir (106). Bu kudret toplum içinde kime aittir? (107) İktidar tek ferde ait olamaz, bu kudret toplumun bütününe aittir (108). Gerçekten her fert özgür doğar ve hiç kimsenin diğeri üzerinde aslî emretme hakkı yoktur. İktidar, Devlet ile birlikte doğmuştur, böyle olunca tek ferde değil fakat topluma ait olması gerekir. Bu nedenle yöneticiler ancak toplumun kendilerine tevdi ettiği otoriteyi kullanırlar (109) ve böylece iktidarın elde ediliş şekli beşerî bir olaya da-

(105) Fertlerin, üstün otoriteye itaat etmelerini sağlayan ve Devlet düzenini harekete geçiren kuvvetin, yani siyasî iktidarın varlığı da, böyle bir sözleşmenin yapıldığının bir delilidir.

(106) Toplum içinde bir siyasî iktidarı varlığının zarurî olması, organik benzerlikle izah edilebileceği gibi, Bk. SUAREZ, De Fidei, Liv. I., chap. I, 5; De legibus, Liv. III, chap. I, 5, özellikle her siyasî toplumun niteliğinden doğan esas ve elzem bir unsur olarak da kabul edilebilir. Bk. SUAREZ De legibus, Liv. I, chap. I, 9 ve yine düzen ve ahengin kurulmasını arzu eden Tanrının iradesine de uygundur. İnsanların en mükemmel şekilde gelişmesi için siyasî toplum halini isteyen Tanrı, bu toplumun amacı olan ortak iyiliği gerçekleştirecek olan ve özellikle Devletin esasını teşkil eden siyasî iktidarın varlığını da öngörmüştür. Bk. SUAREZ, De Fidei, Liv. III, chap. I, 7; De Legibus, Liv. III, chap. I, 4. Böylece Suarez, siyasî iktidarı ilâhî hukuka dayandırır. Bu iktidar, toplumda, kendine üstün bir kudret tanımaz «suprema insuo ordine» ve en önemli görevi yasama fonksiyonudur. Bk. SUAREZ, De legibus, Liv. III, chap. I, 5. Bunun sonucu olarak, siyasî iktidarı elinde tutan kimse, yasama fonksiyonunu da inhisarında tutar. Bk. SUAREZ, De Legibus, Liv. III, chap. I, 6.

(107) Bk. SUAREZ, De legibus, Liv. III, chap. I.

(108) Bk. SUAREZ, De legibus, Liv. III, chap. I, 6.

(109) Bk. SUAREZ, De legibus, Liv. I, chap. VIII, 5. Ancak bu vekâlet meselesi, oldukça karışık bir meseledir ve halledilebilmesi için, «Devlet», «halk» kavramlarını birbirine karıştırmamak gerekir. «Halk», teşkilatlanmamış ve dolayısıyla siyasî faaliyete yabancı olan müstakil bir varlığa sahip siyasî bir faktör olmaktan uzaktır, fiili bir topluluğu ifade eder. Bu sebepten hükümdarın halka, ya da halkın hükümdara üstünlüğü meselesi söz konusu olamaz. Çünkü, hükümdar, ancak siyasî toplum durulduğu zaman var olabilir ve bu anda halk, Devlet içinde erimiş ve bir bakıma ortadan kalkmıştır. Halkın iktidara olan ilişkisi maddenin şekle olan ilgisi niteliğindedir. Böylece iktidarı devreden halk değil fakat anlaşma ile kurulan ve iktidarı kabul edilen Devlettir. Bu durum Tanrının iradesine uygundur. Bk. SUAREZ, De Legibus, Liv. III, chap. IV, 2,

yanır (140). Suarez bu tevdi muamelesinin çok önemli olduğunu kabul eder, çünkü bu muamele geleceği de bağlar ve iktidar bir defa tevdi olunduktan sonra geri alınamaz ve bu yolda yapılacak hareket gasp niteliğini taşır (111).

Böylece monarkın iktidarı müştak (derivé) bir kudret olmakla beraber, bir defa kurulduktan sonra, hükümlan bir otorite niteliğini alır (112). İktidarı kullananın şahsında tecelli eden bu otorite, bütün topluma yaygın değildir, toplum bir defa iktidarın ortaya çıkmasında rol oynadıktan sonra, onun üstünlüğünü kabul ve ona itaat etmekle görevlidir (113).

Fakat Devletin amacı toplumda, gerçek anlamda mutluluğu gerçekleştirmektir (140). İktidar, fertlerin sulh ve adalet içinde, maddî ve manevî imkânlarını gerçekleştirmek için gerekli araçlara sahip olarak yaşamalarını sağlamak ve ortak iyiliği gerçekleştirmek için kurulmuştur (141).

Öyleyse hangi şartlar altında, baskı rejiminden bahsedilebilir? hükümdarın, mutlak iktidarı hiç kimse ile paylaşmadan kullandığı halde, baskı rejimi vardır, denilemez. Bu durum tamamen meşrudur. Baskı rejimi, hükümdarın veya üstün kudreti kullanan diğer herhangi bir kimsenin, bu iktidarı, ortak iyiliğe aykırı olarak kullandığı zaman ortaya çıkar. Müstebide fertler için itaat zorunluğu yoktur, ancak ortak iyilik amacını gerçekleştiren bir yöneticiye karşı böyle bir zorunluktan söz açılabilir (142). İktidarı kullananların amacını gerçekleştirip gerçekleştirmediklerini toplumda yaşayanlar daima kontrol edebilirler (143). Hak ve adalete,

(110) Bk. SUAREZ, De Legibus, Liv. III, chap. IV, 1.

(111) Bk. SUAREZ, De Fidei, Liv. III, chap. III, 2; De Legibus, Liv. III, chap. III 6; Liv. III, chap. IV, 2.

(112) Bk. SUAREZ, De Fidei, Liv. III, chap. I, 7.

(113) Bk. SUAREZ, De Legibus, Liv. III, chap. I, 6. Bu tevdi muamelesinin kaynağı ferdî iradelerin açık veya kapalı muvafakatine dayanır. Bk. SUAREZ, De Fidei, Liv. III, chap. III, 17.

(114) Bk. SUAREZ, De Leg. Liv. III, chap. XI, 7.

(115) Bk. SUAREZ, De Legibus, Liv. I, chap. VII, 4. Toplum içinde gerek iktidarın, gerek fertlerin ve gerek talî diğer grupların faaliyetleri genel menfaat ile tâyin ve tahdit edilmiştir.

(116) Bk. SUAREZ, De Fidei, Liv. III, chap. VI, 2.

(117) Bk. SUAREZ, De Legibus, Liv. III, chap. IX, 4; De fidei, Liv. III, chap. III 2, 3. Toplum, seçmiş olduğu iktidar sahibine ve ailesine asır-

siyasî sözleşme hükümlerine saygı göstermeyen, ortak iyiliğe aykırı hareket eden müstebide karşı, toplum, kendi varlığını ve güvenliğini korumak yetkisine, hakkına sahiptir, bu hakkı hiç bir zaman devretmemiştir. Ancak Suarez toplumun direnme hakkının kullanılmasını bazı şartlara bağlamıştır (144). Şöyle ki, direnme ve isyan hareketine ancak halk girişebilir, halkın böyle bir harekete, düşündükten ve memleketin ileri gelenlerinin oyunu aldıktan sonra girişmesi doğru olur. Öte yünden, halkın başka ve daha önemli bir görevi daha vardır ki, o da şudur: Halk, iktidarı kötüye kullanılanın elinden bu iktidarı zorla almadan önce, toplumda düzeni bozmayacak aynı zamanda müstebit yönetime son verebilecek başka bir yolun bulunup bulunmadığını araştıracaktır. Demek ki temkinli hareket ederek, istibdadı yıkayım derken, çok daha kötü bir durumun ortaya çıkmasına engel olacaktır. Burada Suarez'in açıkça St. Thomas'ın etkisi altında kaldığını görüyoruz.

Sonuç olarak XVI ıncı yüzyılda baskıya ve zorba yönetimine karşı direnmenin meşru bir hak olarak kabul edildiğini ve savunulduğunu görüyoruz.

larca itaat etmeği ümit eder ve ona bütün haklarını devreder. Ancak, vazifesini ihmal eden bir hükümdar karşısında, toplum haklı olarak iktidarı geri alabilir.

(118) Bk. SUAREZ, De Fidei, Liv. IV, chap. IV, 15.